
**МАВЗУЛАР БЎЙИЧА ТАҚДИМОТ
СЛАЙДЛАРИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

«Ижтимоий-иқтисодий» факультет

«Иқтисодиёт» кафедраси

«ИНФРАТУЗИЛМА ИҚТИСОДИЁТИ» фанидан

ТАҚДИМОТЛАР

Кафедра мудири:

О.Сатторкулов

Тузувчи:

Г.Маҳмудова

1-Маъзу. "Инфратузилма иқтисодиёти" фанининг предмети ва асосий вазифалари

РЕЖА

1. Инфратузилма иқтисодиёти фанининг предмети.

2. Инфратузилма иқтисодиёти фанининг асосий вазифалари

3. Инфратузилма иқтисодиёти фанининг бошқа иқтисодий фанлар билан ўзаро алоқаси.

1. Инфратузилма иқтисодиёти фанининг предмети.

Предмети

- инсонлар томонидан барпо этиладиган ва ўзаро ҳамкорликни таркибловчи сиёсий, иқтисодий ҳамда ижтимоий меъёрлар ва қоидалар.

Мақсади

инфратузилма тушунчаси ва турлари, иқтисодий фаолият ва ишлаб чиқариш, иқтисодий механизм ва тизимлар самарадорлигини ошириш муаммолари, республика иқтисодиёти инфратузилмасини чуқурроқ урганиб келгусида мустақил меҳнат фаолиятида амалий профессионал билимни шакиллантиришга йўналтиришдир.

Инфратузилма
иқтисодиёти

ишлаб чиқариш соҳаси учун бевосита шароит яратиб берадиган тармоқлардан бири ҳисобланади. Иқтисодиётда бозор механизмининг ривожланиб бориши билан алоҳида бозорларнинг эҳтиёжларини қондириш бўйича фаолиятнинг махсус турини яратиш зарурияти вужудга келади.

Инфратузилма – бу ҳар қандай яхлит иқтисодий тизим ва тузилмаларнинг мавжуд бўлиш шarti ҳисобланган таркибий қисмидир. Сўз-сўз ифодалаганда, инфратузилма – бу иқтисодий тизимнинг асоси, пойдевори, ички тузилмаси демакдир.

«Инфратузилма» атамаси лoтинча «infra» - қуйи, ости; «structura» - тузилма, жойлашув сўзларидан пайдо бўлган. «Инфратузилма» атамасининг кенг қўлланилишига қарамай, бу тушунчани турлича талқин қилиш ҳoллари учраб туради. Бир гуруҳ олимлар инфратузилманинг функциясини ишлаб чиқариш ва аҳолига хизмат кўрсатишда деб қараб, уни хизмат кўрсатишнинг яхлит тизими сифатида белгилайдилар.

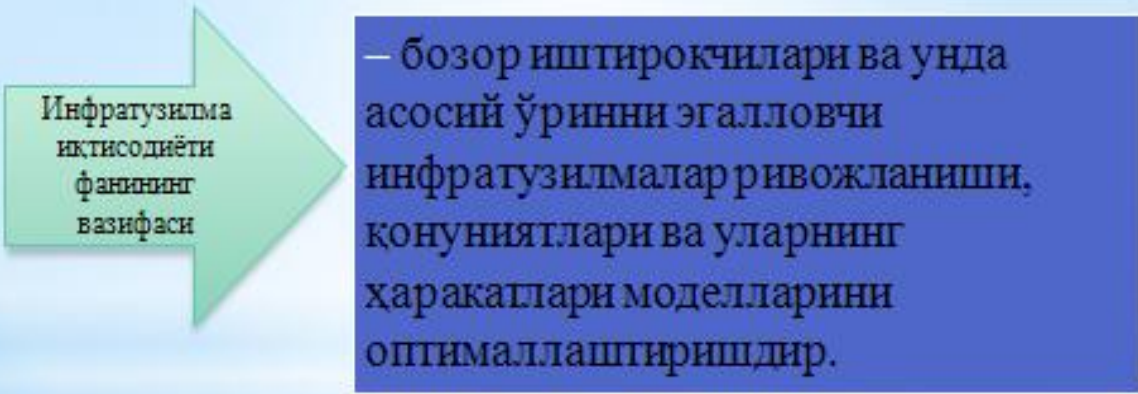
Бу фан бозор инфратузилмасининг ривожланиш босқичлари, ҳозирги замон бозор инфратузилмасининг аралаш иқтисодиёт тизими сифатида, мамлакатлар ва халқларнинг маданийлашган, иқтимоий-адолатли жамият сари ҳаракат босқичи сифатида тушунтирилиб, унинг характерли хусусиятлари ҳақида чуқур билимлар берувчи фан ҳисобланади.

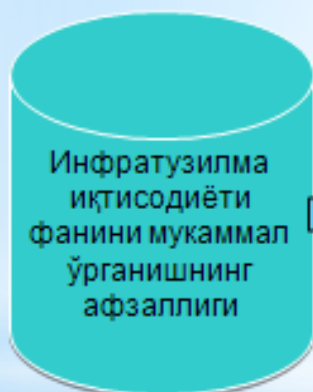
Иқтисодий механизм бир неча унсурларнинг яхлитлигидан ташкил топади. Иқтисодий механизмнинг етакчи бўғини иқтисодий стимуллар ҳисобланади.

☐	<p>ИНФРАТУЗИЛМА ИҚТИСОДИЁТИ</p> <p>Инфратузилма иқтисодиёти ишлаб чиқариш соҳаси учун бевосита шароит яратиб берадиган тармоқлардан бири ҳисобланади.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Иқтисодиётда бозор механизмнинг ривожланиб бориши билан алоҳида бозорларнинг эҳтиёжларини қондириш бўйича фаолиятнинг махсус турини яратиш зарурияти вужудга келади. 	☐
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		
☐		

2. Инфратузилма иқтисодиёти фанининг асосий вазибалари

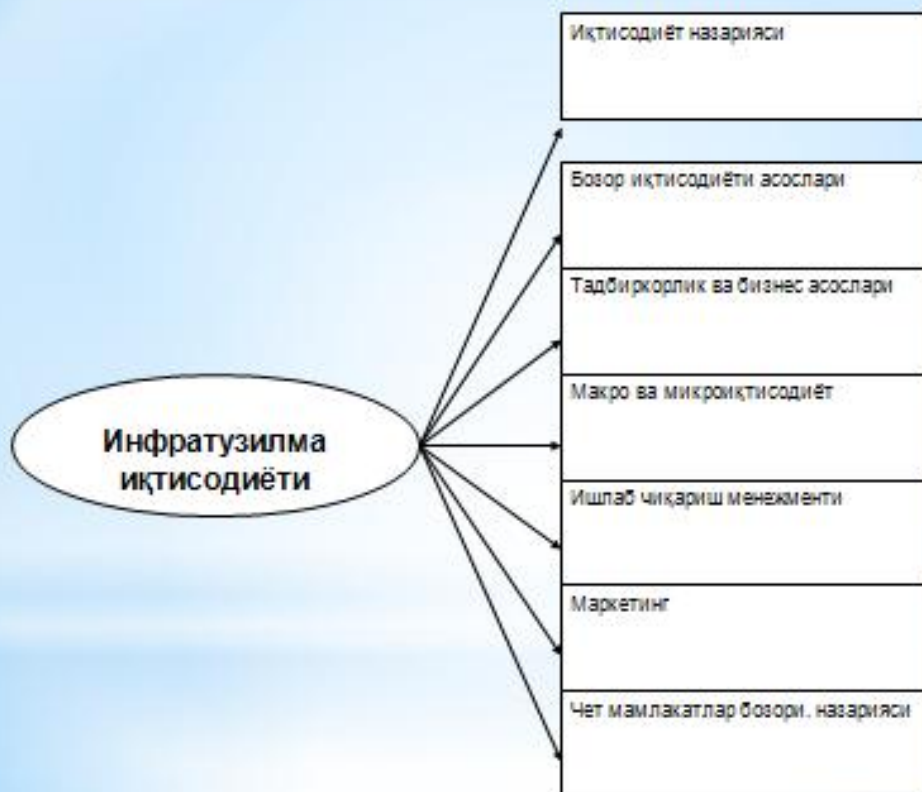
тўғри қарор қабул қилишда инсонлар доимо керакли ва ишончли назарий билимга ва маълумотга эга бўлиши зарур. Агар улар ўз билимларига эга бўлмаса тажриба ва хатоларидан келиб чиққан, ҳолдаўзига қимматга тушган усулни қўллаши мумкин ёки бошқаларнинг тажрибаси, хатоларини ўрганиши мумкин, лекин, инфратузилма иқтисодиётдан олган билимларига мурожаат қилса уларнинг иши анча енгиллашади, белгилаган стратегияси ва режаси аниқ бўлади.

3.Инфратузилма иқтисодиёти фанининг бошқа иқтисодий фанлар билан ўзаро алоқаси.

Ушбу фан иқтисодий масалаларига бевосита боғлиқдир.

Инфратузилма иқтисодиёти ва уларнинг таркибий тузилишлари

Бозор иқтисодиёти шароитида инфратузилма тизимининг аҳамияти, иқтисодиёт ва унинг ривожланишига инфратузилма тизимининг таъсири бўйича амалий ва назарий тавсиялар беради.

2-мавзу. Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумлаштириши

РЕЖА

1. Инфратузилманинг моҳияти, аҳамияти ва вазифалари
2. Инфратузилманинг туркумлаштирилиши, унинг таркиби.
3. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси моҳияти ва вазифалари
4. Ижтимоий инфратузилманинг асосий вазифаси.
5. Инфратузилманинг ижтимоий – иқтисодий ишлаб чиқариш учун нормал шарт-шароитларни таъминловчи тармоқ ва саноат мажмуи эканлиги.

1. Инфратузилманинг моҳияти, аҳамияти ва вазифалари

Ижтимоий – иқтисодий тараққиётда ҳудудий инфратузилма соҳаси таркибига кирувчи тузилмалардан фойдаланиш амалда анча илгари бошланганлигига қарамай, унга муқаммал тизимга эга бўлган мустақил соҳа сифатида эътибор қаратиш нисбатан кеч рўй берди. Зеро, “инфратузилма” атамаси фанга киритилишининг аниқ санаси маълум бўлмай, кўпчилик тадқиқотларда ушбу тушунча XX аср 40 – йилларининг охирида пайдо бўлган дейилса, баъзиларида эса америкалик иқтисодчи П.Розенштейн-Родан томонидан 1955 йилда илмий атама сифатида қўлланилгани қайд этилган.^[1]

Маълумотларга кўра, XX аср бошларида “инфратузилма” атамаси иқтисодий таҳлилда қуролли кучларнинг ҳаётга лаяқатлилигини таъминловчи объект ва иншоотларни ифодалаш учун қўлланилган. 40 йилларда Ғарбда инфратузилма тушунчаси орқали моддий ишлаб чиқаришнинг етарли даражада амал қилиши учун хизмат қилувчи тармоқлар мажмуи тушунила бошланди.

• [1] Стаханов В.И. Экономика инфраструктуры общественного производства. Учеб. пос. Ростов н/Д, 1999, 8-6.

хизматлар ва маънавий неъматлар ишлаб чиқарувчи, атроф - муҳитни такрор ишлаб чиқариш ва муҳофаза қилиш учун мавжуд халқ хўжалигининг тармоқлари ва тармоқичи соҳалари йиғиндиси “сифатида таърифласалар [1], баъзилари инфратузилманинг аҳамиятини” ишлаб чиқаришнинг умумий шарт-шароитларини яратиш”, “асосий ишлаб чиқариш фаолиятини таъминлаш” орқали белгилаб, у орқали фақат ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш тизимини тушунадилар.

Инфратузилма

– такрор ишлаб чиқариш шартларини таъминловчи ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш тармоқлари комплекси- йўллар, алоқа, транспорт, маориф, соғлиқни сақлаш. Асосий ишлаб чиқариш инфратузилмаси энерго-таъминот, транспорт ва алоқа тармоқларидир. Инфратузилма жамият ишлаб чиқариш кучларининг бўлинмас қисми ҳисобланади.

[1] Шарипов А.Ю. Управление отраслями инфраструктуры в системе региона. М., 2007, 5 с.

Инфратузилма мажмуаси

иқтисодиётимизнинг бутун тузилмаси таянадиган пойдевордир. Республика бутун халқ хўжалик комплекси ишининг уйғунлиги, унинг самарадорлиги, шунингдек, чет эл сармояларини жалб қилиш ва ўзлаштириш имконияти бутунлай инфраструктура тизими ривожининг ҳолатига ва даражасига боғлиқдир.

“Инфратузилма” фан сифатида шаклланиши жараёнида вужудга келган асосий оқимлар:

“инфратузилма” атамаси фанга киритилишининг аниқ санаси маълум бўлмай, кўпчилик тадқиқотларда ушбу тушунча XX аср 40 – йилларининг охирида пайдо бўлган дейилса, баъзиларида эса америкалик иқтисодчи П.Розенштейн-Родан томонидан 1955 йилда илмий атама сифатида қўлланилгани қайд этилган.

Инфратузилма – бу ҳар қандай яхлит иқтисодий тизим ва тузилмаларнинг мавжуд бўлиш шarti ҳисобланган таркибий қисмидир.

XX аср бошларида “инфратузилма” атамаси иқтисодий таҳлилда қуролли кучларнинг ҳаётга лаёқатлилигини таъминловчи объект ва иншоотларни ифодалаш учун қўлланилган. 40 йилларда Ғарбда инфратузилма тушунчаси орқали моддий ишлаб чиқаришнинг етарли даражада амал қилиши учун хизмат қилувчи тармоқлар мажмуи тушунила бошланди.

Инфратузилма вазифалари

Ишлаб чиқарувчилар томонидан яратилган товар ва хизматларни, иқтисодий ресурсларни истеъмолчиларга етказиш

Ресурсларнинг эркин ҳаракатини таъминлаш ва уларни тармоқлар ўртасида тақсимлаш

Ишлаб чиқаришнинг узлуксиз тақрорланиб туришини таъминлаш

2. Инфратузилманинг туркумлаштирилиши, унинг таркиби.

Ҳозирги кунда инфратузилма таркибини белгилаш, мазкур тизимга кирувчи унсурларни кўрсатиб беришда маълум номувофиқликлар мавжуд. Жумладан, бир қатор иқтисодчи олимлар томонидан инфратузилма алоқаларини ўрнатишга ва самарали юритишга хизмат қилувчи корхона, ташкилот ва муассасалар мажмуи сифатида қараб, уни беш бўғинга ажратадилар:

Инфратузилма туркумланиши

Биринчи

ишлаб чиқаришга хизмат қилувчи инфратузилма (транспорт, алоқа, омбор хўжалиги, йул хўжалиги, сув ва енергетика кабилар)

Иккинчи

савдо-сотиқ ишларига хизмат қилувчи инфратузилма (биржалар, савдо уйлари, аукционлар, тижоратчилик идоралари, реклама фирмалари ва агентликлари, давлатнинг савдо-сотиқ ва уларни назорат етувчи муассасалари)

Учинчи

молия - кредит муносабатларига хизмат қилувчи инфратузилма (тижорат банклари, ўз-ўзини кредитлаш идоралари, суғурта компаниялари, молия компаниялари, солиқ ундириш маҳкамалари, ҳар хил пул фондлари)

Инфратузилма туркумланиши

Биринчи

ишлаб чиқаришга хизмат қилувчи инфратузилма (транспорт, алоқа, омбор хужалиги, йул хужалиги, сув ва енергетика кабилар)

Иккинчи

савдо-сотиқ ишларига хизмат қилувчи инфратузилма (биржалар, савдо уйлари, ауксионлар, тижоратчилик идоралари, реклама фирмалари ва агентликлари, давлатнинг савдо-сотиқ ва уларни назорат етувчи муассасалари)

Учинчи

молия - кредит муносабатларига хизмат қилувчи инфратузилма (тижорат банклари, ўз-ўзини кредитлаш идоралари, суғурта компаниялари, молия компаниялари, солиқ ундириш маҳкамалари, ҳар хил пул фондлари)

Тўртинчи

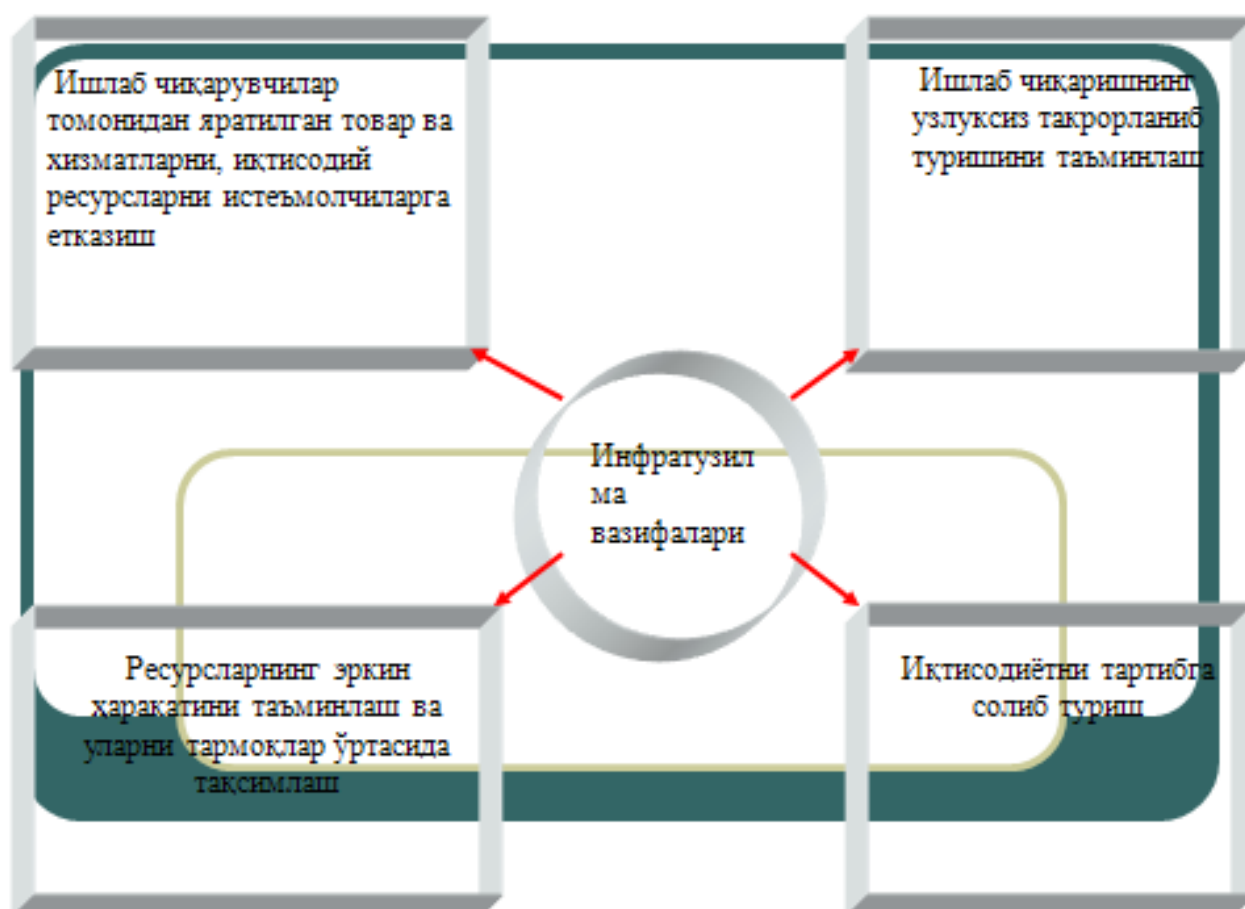
аҳолига хизмат қилувчи ёки социал инфратузилма (уй-жой, коммунал ва транспорт хизмати, маориф, маданият ҳамда соғлиқни сақлаш муассасалари, аҳолини ишга жойлаштириш фирмалари ва идоралари)

Бешинчи

ахборот хизмати (иқтисодий фаолият учун зарур бўлган ҳар хил ахборотлар – маълумотлар ва хабарларни тўплаш, умумлаштириш ва сотиш билан шуғулланувчи турли компаниялар, фирмалар, маслаҳат идоралари, давлат муассасалари). [1]

[1] Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодий назарияси. Т., 2000, 189-190 б.

Инфратузилмани ривожлантириш қуйидагилар имконини яратади:

3-Мавзу. Инфратузилмалар ривожланиши ва макроиқтисодий ўсишнинг ўзаро алоқадорлиги

РЕЖА

1. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида инфратузилмани ривожлантиришнинг аҳамияти.

2. Инфратузилманинг иқтисодий ривожланишдаги роли

3. Макроиқтисодий ўсиш ва унинг турлари

4. Инфратузилмалар билан макроиқтисодий ўсиш ўзаро алоқалари

5. Ялпи ички маҳсулот ва бошқа макроиқтисодий кўрсаткичларда инфратузилма соҳаларининг ўрни.

6. Республика иқтисодиёти инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

1. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида инфратузилмани ривожлантиришнинг аҳамияти.

Бозор муносабатларининг шаклланишида инфратузилмалар асосий роль ўйнайди. Инфратузилма муассасаларининг ривожига эса ишлаб чиқарувчи кучларининг жойлашуви, улар салоҳияти ва аҳолининг тадбиркорлик фаоллиги билан белгиланади.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида инфратузилма турли хил вазифаларни бажарувчи таркибий қисмлар, унсурлардан иборат тизимни намояндалатади. Шунга мос ҳолда, инфратузилманинг таркибий қисмларини белгилаб олиш, уларнинг ҳар бирининг аҳамиятини ўрганиш, иқтисодий табиатини очиқ бериш муҳим ҳисобланади.

Мазкур устувор вазифага алоҳида этибор қаратишнинг бир қатор сабаблари мавжуд. Жумладан:

биринчидан

инфратузилмани ривожлантириш янги корхоналарни жойлаштириш ва бутун иқтисодий таракций еттириш учун зарур қулай шарт-шароитлар яратади, мамлакатимизнинг бой минерал-ҳомаше ресурсларини ўзлаштириш имкониятларини кенгайтиради.

иккинчидан

ишлаб чиқариш инфратузилмаси, авваламбор, автомобил ва темир йўллarning ривожланган тизими, уларнинг самарали фаолияти ишлаб чиқаришдаги умумий харажатларни камайтиришнинг муҳим шarti ва омилidir. Бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва бутун иқтисодийимизнинг рақобатдошлигини оширади.

учинчидан

ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш, аҳолини тоза ичимлик суви, энергия билан таъминлаш, ижтимоий соҳа объектларини барпо етиш, пировард натижада аҳолининг турмуш даражасини оширишга хизмат қилади.

тўртинчида
н

инфратузилмани ривожлантириш кўп меҳнат талаб қиладиган кенг қўламли соҳа ҳисобланади. Бу янги иш ўринларини ташкил этиш, аҳолининг айниқса, ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш, одамларнинг даромади ва фаровонлигини ошириш имконини беради.

2. Инфратузилманинг иқтисодий ривожланишдаги роли

Инфратузилмани ривожлантириш қуйдагиларга эришишда муҳим аҳамиятга эга

иқтисодий
ўсиш

мамлакатни
тараққиётга
эришиши

аҳолининг
бандлик
даражасини
ошириш

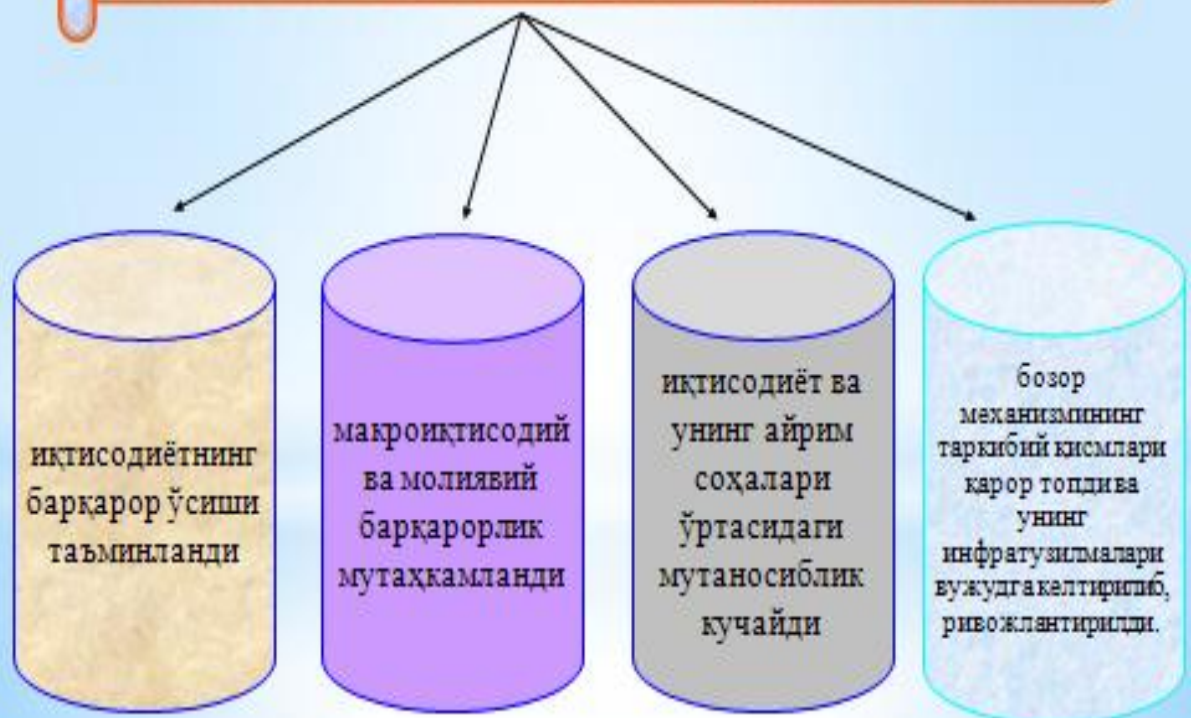
$$\bar{Y}_C = \frac{Y_{ИМ \text{ жорий давр}} - Y_{ИМ \text{ базис давр}}}{Y_{ИМ \text{ базис давр}}} \times 100 \%$$

Бу ерда: $\bar{Y}_C$ -иқтисодий ўсиш суръати, фоизда;

$Y_{ИМ \text{ базис давр}}$ - таққосланаётган давр(йил)даги реал ЯИМ ҳажми;

$Y_{ИМ \text{ жорий давр}}$ - жорий давр(йил)даги реал ЯИМ ҳажми.

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида олиб
борилган ислохотлар орқали қуйидагиларга
эришилди:

Мамлакатимизда иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлаш мақсадида қуйидаги жараёнларнинг амалга оширилишига катта эътибор қаратилди:

- кенг қўламда тизимли бозор ислоҳотларини изчил амалга ошириш;

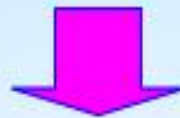
- хорижий инвестицияларни жалб қилиш чора-тадбирларини кучайтириш;

- иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш;

- ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янгилаш;

- экспортга ихтисослашган янги тармоқ ва корхоналарни барпо этиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантиришга қаратилган ҳар томонлама пухта ўйлаган сиёсатни амалга ошириш.

4. Инфраструктуралар билан макроекономий ўсиш ўзаро алоқалари

Moody's Economy бош иқтисодчиси Марк Занди фикрига кўра:

давлатнинг инфраструктурага қиладиган инвестициялар хусусий инвестицияларни рағбатлантиради. Инфраструктурага сарфланган ҳар бир доллар 1.59 доллар даромад келтиради.

Бундан ташқари, яхши ҳолатдаги инфраструктура ишлаб чиқариш омиллари самардорлигини оширади. Масалан, қатъий энергия таъминоти бўлганда машина ва асбоб-ускуналарни самардорлиги тез ортади.

Агар соғлиқни сақлаш ва таълим каби ижтимоий инфраструктуралар юқори салоҳиятли ва соғлом ишчи кучини етиштириб берса меҳнат унумдорлиги ва самардорлик ортади.

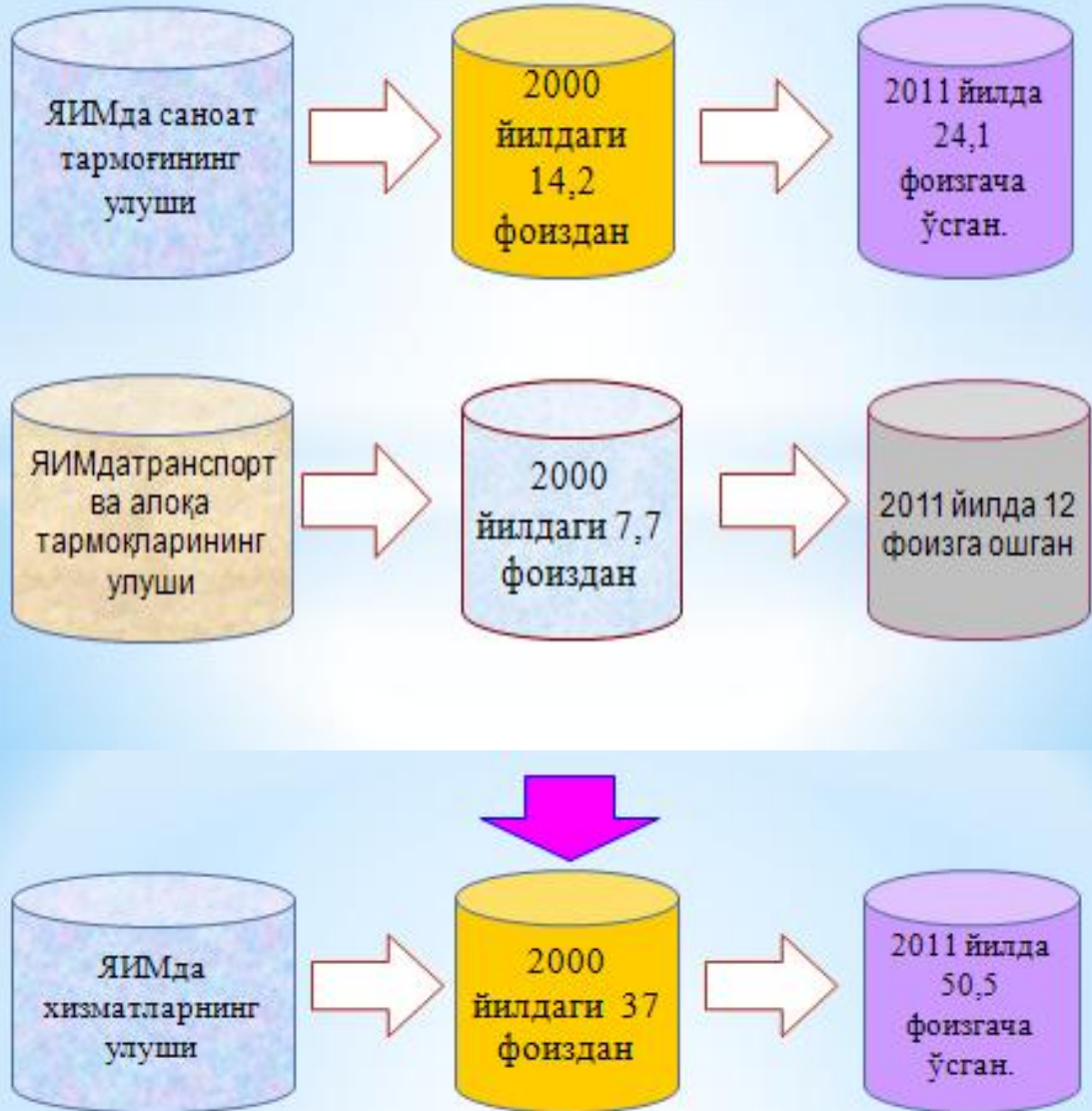
2012 йилги макроекономий кўрсаткичларга эришиш омиллари:

- макроекономий сиёсатни янада такомиллаштириш, банк тизими имкониятини мустаҳкамлаш ва уни қайта ислоҳ қилиш, ҳамда банк инфраструктурасини ривожлантириш;

- иқтисодиёт тармоқларидаги модернизация, техник ва технологик янгилаш ишларини давом эттириш ва натижада унинг ЯИМдаги улушини ошириш.

- салбий ташқи омилларга нисбатан мамлакат иқтисодиётининг барқарорлигини оширишга йўналтирилган чора-тадбирларни давом эттириш орқали республика иқтисодиётининг мувозанатли ривожланиши ва барқарор иқтисодий ўсишини таъминлаш.

5. Ялпи ички маҳсулот ва бошқа макроектисодий кўрсаткичларда инфратузилма соҳаларининг ўрни.

Ҳозирги мавжуд шароитда 2009 - 2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши дастурнинг инқироз таъсирини юмшатиш ва бартараф этишда роли ва аҳамияти катта бўлди.

6. Республика иқтисодиёти инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

Инфратузилмани яхши ривожланмаганлиги транспорт ва йўл инфратузилмасида ҳам жуд долзарбдир. Айрим ҳисоб-китобларга кўра йўлларнинг ёмонлиги туфайли Россия ЯИМ 6 фоизи баробарда иқтисодий йўқотишга учрайди.

4-Мавзу. Бозор инфратузилмаси ва унинг таркибий тузилиши

РЕЖА

1. Бозор инфратузилмаси ва унинг функциялари

2. Кредит тизимини ўзига хос хусусиятларини илмий тадқиқ этиш

3. Суғурта фаолиятини ташкил этиш ва илмий баҳолаш

4. Биржалар фаолиятини бошқариш ва таҳлил этиш.

5. Реклама агентликлари хизмати ва уларни илмий тадқиқ этиш.

6. Савдо воситачилик корхоналарини фаолиятини илмий баҳолаш.

1. Бозор инфратузилмаси ва унинг функциялари

Бозор
инфратузилмаси

маҳсулот (хизмат) ишлаб чиқарувчиси ва истеъмолчини ягона бозор маконида боғловчи, ишлаб чиқариш миқёси ва истеъмол ўртасидаги зиддиятни бартараф этувчи, унинг барча иштирокчиларига қўйилган мақсадларига эришишни таъминловчи муассасалар ва воситачилик тузилмалари тизимини намоён этади.

Бозор
инфратузилмаси
мақсади

бу чекланган тўловга қобил талаб шaroитида, бозор иштирокчилари манфаатлари мувозанатини таъминлаш борасидаги келишув асосида фойдасини максималлаштиришдан иборат.

Бозор инфратузилмасининг вазифалари сифатида қуйидагиларни келтириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

бозор муносабатлари иштирокчилари манфаатларининг амалга оширилишини енгиллаштириш;

инфратузилма субъектларининг ўз фойдасини юқори даражага етказиш мақсадида бозор иштирокчилари харажатларини минималлаштириш;

иқтисодиётнинг алоҳида субъектлари ва фаолият турларининг ихтисослашуви асосида бозор муносабатлари субъектлари ишининг тезкорлиги ва самарадорлигини ошириш;

бозорда таркиб топган конъюнктурадан келиб чиққан ҳолда маҳсулот тайёрлашга бўлган буюртмаларни кўпайтирган ёки камайтирган ҳолда ишлаб чиқариш учун бозор талаби индикатори вазифасини бажариш;

бозор муносабатларини ташкилий жиҳатдан расмийлаштириш;

биржа механизмидан фойдаланган ҳолда истеъмол моллари, кўчмас мулк, ишлаб чиқариш воситаларининг ижтимоий-зарурий нархини белгилаш;

бизнесни давлат ва жамоат томонидан тартибга солиш, ҳуқуқий ва иқтисодий жиҳатдан назорат қилиш шаклларини енгиллаштириш;

товар ва хизматларнинг бозор маркетинги асосида барча истеъмолчилар номидан майдонга тушувчи буюртмачи функциясини бажариб, ишлаб чиқаришни тартибга солиш ва бошқариш имконини яратиш.

Бирок, бозор инфратузилмасининг санаб ўтилган вазифалари доимо ҳам бир хил даражада муваффақиятли амалга ошавермайди. Бунда, энг аввало, муайян мамлакат иктисодиётининг ривожланганлик даражаси, иктисодий тизимнинг таркибий тузилиши, инфратузилма унсурларининг ҳаракат доираси учун шароитларнинг етарлилиги, бозор механизмига тўсқинлик қилувчи омилларнинг мавжудлиги каби ҳолатлар жиддий таъсир кўрсатади.

2. Кредит тизимини ўзига хос хусусиятларини илмий тадқиқ этиш

Кредит тизими қуйидаги хусусиятларга эга:

3. Суғурта фаолиятини ташкил этиш ва илмий баҳолаш

Бозор инфра тузилмасини ривожлантиришнинг навбатдаги боскичларида тадбиркорлик фаолиятини, айниқса, кичик бизнесни турли хавф-хатарлардан суғурталаш ишларини тақомиллаштириш зарур бўлади. Бироқ, аксарият ҳолларда кичик бизнес объектларини суғурталаш хавф-хатарнинг юқорилиги сабабли фойдали эмас. Шунга кўра, минимал даражадаги тариф ва солиқ имтиёзлари яратилган кичик бизнесни ҳимоялашга йўналтирилган ихтисослаштирилган суғурта компанияларини ташкил этиш зарур. Кичик бизнесни маълум хавф-хатарлардан суғурталашни таъминлашнинг ўта муҳим йўли бўлиб нотижорат асосида амал қилувчи ўзаро суғурталаш жамиятларини барпо этиш ҳисобланиши мумкин.

Ўзаро суғурталаш жамиятлари ҳозирда Ғарбий Европада кенг тарқалган.

Ўзаро
суғурталаш
жамиятлари

-бу ўз фаолиятини суғурталаш йўли орқали муҳофазалаш мақсадида тузилган ҳуқуқий ёки жисмоний шахсларнинг бирлашмасидир. Бундай жамиятни таъсис этишда иштирок этувчи барча шахслар бир вақтнинг ўзида унинг эгалари ва суғурталовчилари ҳисобланадилар. Улар биргаликда маблағларни шакллантириш ва фойдаланиш тартибини белгилайдилар. Заҳира (кафолат) жамғармалари жамият аъзолари учун инвестиция манбаига айланиши мумкин.

Молиявий соҳада ўз аҳамияти билан ажралиб турувчи яна бир тузилма – суғурта компанияларидир. Ўзбекистонда суғурта бозори ривожланишининг ҳуқуқий асоси бўлиб 1993 йил 6 майда қабул қилинган ва 23 сентябрь 1994 йил ҳамда 1997 йилда маълум ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган «Суғурта тўғрисида»ги Қонун ҳисобланади. Республикамиздаги суғурта ташкилотлари 3 гуруҳ буйича ташкил этилди: давлат акциядорлик суғурта компаниялари, хусусий суғурта компаниялари ва Республика суғурта назорати ташкилотлари.

**Суғурта
компаниялари**

– суғурталовчи ролида майдонга тушувчи, яъни суғурта ҳодисаси рўй берган чоғда суғурталанган шахснинг зарарларини қоплаш мажбуриятини ўзига олувчи ташкилотлар.

Суғурта компаниялари кўринишлари

акциядорлик
суғурта
компаниялари

ва
бошқалар

ўзаро суғурта
компаниялари

4. Биржалар фаолиятини бошқариш ва таҳлил этиш.

Биржа

- барқарор ва аниқ сифат кўрсаткичларига эга бўлган оммавий ишлаб чиқариш товарлари улгуржи савдоси ёки валюта, ишчи кучи ва қимматли қоғозлар савдоси бўйича мунтазам операциянинг ташкилий шакли. «Биржа» сўзи лотинча "bursa" – «ҳамён» маъносини англатади.

Ҳозирги кунда биржанинг нисбатан кенг тарқалган турлари:

Товар
биржаси

- олдиндан белгиланган қондаларга мувофиқ равишда улгуржи ва халқаро савдони ташкил этиш шакли.
Фонд биржаси мунтазам равишда амал қилувчи қимматли қоғозлар, аксарият ҳолда акция ва облигация бозорини намоён этиб, уларни сотиш ва харид қилиш бўйича битимлар бир вақтнинг ўзида нарх белгилаш орқали тузилади

Меҳнат
биржаси

– бу махсус товар сифатидаги ишчи кучининг олди-сотди жараёнларини ташкил этишга ихтисослашган биржанинг ўзига хос тури. Бошқача айтганда, меҳнат биржалари ишга ёлловчилар билан иш қидирувчилар ўртасида воситачи сифатида майдонга тушади.

Фонд
биржасида

қимматли қоғозлар савдоси аукцион, яъни нисбатан юқорироқ нархни таклиф этувчи сотиб олиш ҳуқуқини қўлга киритувчи очиқ савдо тамойили бўйича олиб борилади. Фонд биржаларига валюта биржалари яқин бўлиб, уларда талаб ва таклиф таъсири остида қарор толувчи курслари бўйича миллий валюталарнинг эркин савдоси амалга оширилади.

Товар
биржаси

- олдиндан белгиланган қондаларга мувофиқ равишда улгуржи ва халқаро савдони ташкил этиш шакли.
Фонд биржаси мунтазам равишда амал қилувчи қимматли қоғозлар, аксарият ҳолда акция ва облигация бозорини намоён этиб, уларни сотиш ва харид қилиш бўйича битимлар бир вақтнинг ўзида нарх белгилаш орқали тузилади

Меҳнат
биржаси

– бу махсус товар сифатидаги ишчи кучининг олди-сотди жараёнларини ташкил этишга ихтисослашган биржанинг ўзига хос тури. Бошқача айтганда, меҳнат биржалари ишга ёлловчилар билан иш қидирувчилар ўртасида воситачи сифатида майдонга тушади.

Фонд
биржасида

қимматли қоғозлар савдоси аукцион, яъни нисбатан юқорироқ нархни таклиф этувчи сотиб олиш ҳуқуқини қўлга киритувчи очиқ савдо тамойили бўйича олиб борилади. Фонд биржаларига валюта биржалари яқин бўлиб, уларда талаб ва таклиф таъсири остида қарор толувчи курслари бўйича миллий валюталарнинг эркин савдоси амалга оширилади.

Фонд биржалари савдо жараёнларидаги талаб ва таклифнинг ўзаро таъсири натижасида қимматли қоғозларнинг биржа курси ўрнатилиб, у одатда акция, облигациялар бозор нархларининг улар номинал қийматига нисбати орқали аниқланади. Баъзида товар ва фонд биржалари ягона товар-фонд биржаларига бирлашадилар.

Биржанинг барча шаклларида келишувнинг хусусиятли белгиси товар, акция ва валюта курсларига, баҳонинг тебраниб туришига чайқов йўли билан таъсир қилишдир. Биржалар ихтисослашган ёки универсал бўлиши мумкин. Ихтисослашган биржаларда айрим турдаги ёки бир гуруҳ товарлар, универсал биржаларда ҳар хил товарлар сотилади.

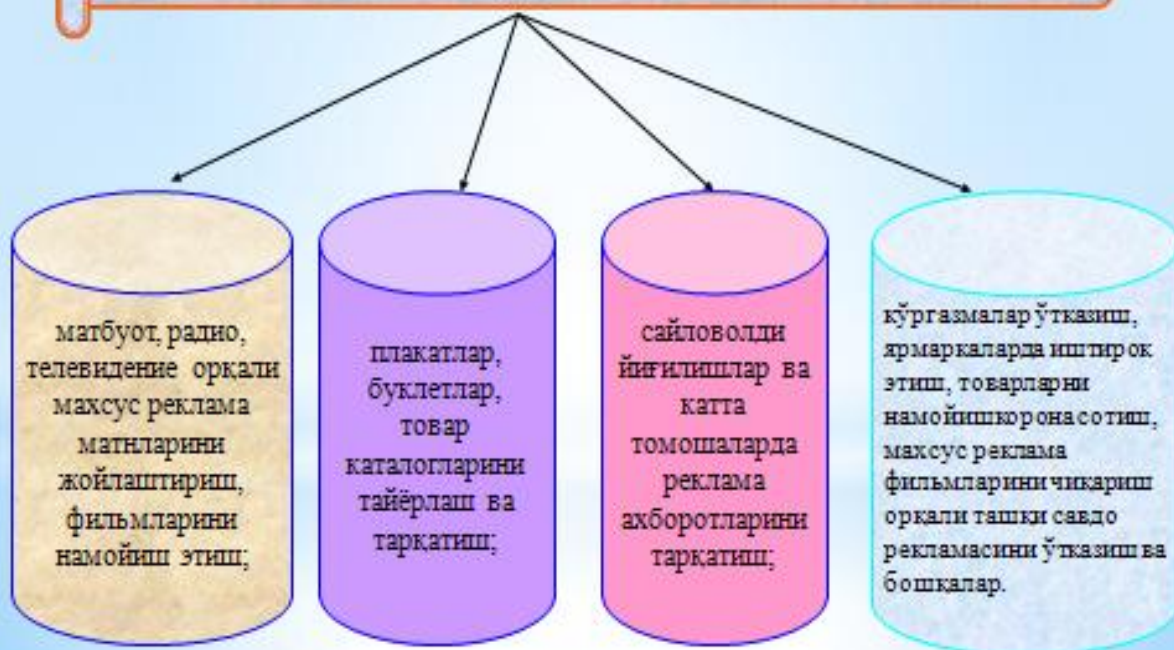
5. Реклама агентликлари хизмати ва уларни илмий тадқиқ этиш.

Реклама агентликлари, ахборот марказлари ва оммавий ахборот воситалари агентликларининг бозор инфратузилмаси сифатидаги роли ҳам аҳамиятли ҳисобланади.

Реклама

- товар ёки кўрсатиладиган хизмат тўғрисидаги холис ахборот, талабни кўпайтириш мақсадларида харидорларга товарларнинг хоссалари, афзалликлари ва сотиб олиш шартларини етказиш ва ошкор этиш воситаси бўлиб, уни махсус фирмалар маълум ҳақ эвазига ташкил этади ёки бевосита товарни сотувчи фирманинг ўзи уюштиради.

Махсус реклама агентликлари, ахборот марказлари ва оммавий ахборот воситалари агентликлари реклама жараёнларини уюштиришда қуйидаги йўналишлардан фойдаланади:

6. Савдо воситачилик корхоналарини фаолиятини илмий баҳолаш.

Савдо инфратузилмасининг асосий вазифаси

- савдо бозорининг ишончли амал қилишини ҳамда талаб ва таклифнинг рақобатли ўзаро муносабатларини таъминлашдир.

Ўзбекистондаги улгуржи савдо инфратузилмасининг асосий вазифаларидан бири

- мулкчилик шаклидан қатъий назар, корхона ва ташкилотларга, шу жумладан талбиркорларга тижорат – воситачилик, савдо, ишлаб чиқариш, лизинг, транспорт, молия, аудит, ахборот хизматлари кўрсатиш, улгуржи, биржа, ярмарка ва кимосди (экспон) савдоларни ташкил этиш ва барча юридик ҳамда жисмоний шахсларга товар-хом ашё ресурслари бозорида савдо битимлари тузишда қулай шароитлар яратиш.

- бу маҳаллий тадбиркорлар уюшмаси бўлиб, товарларни ишлаб чиқариш, сотиш, экспорт қилиш ва бошқа шарт-шароитлар тўғрисидаги маълумотлар билан таъминлаш йўли орқали ўз аъзоларига тадбиркорлик фаолияти юритишда ёрдам кўрсатади.

5-Мавзу. Ёқилғи энергетика мажмуи ва унинг инфратузилма иқтисодиётидаги роли

РЕЖА

1. Иқтисодиётни ривожланишида ёқилғи-энергетиканинг роли.

2. Иқтисодиёт тармоқларини энергия билан таъминлашнинг ҳозирги ҳолати.

3. Электр энергияси таъминоти ва уни ривожлантириш йўллари

4. Энергоресурслардан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари

5. Муқобил энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш йўллари.

6. Энергетика инфратузилмасини такомиллаштириш йўналишлари масалалари.

1. Иқтисодий ривожланишида ёқилғи-энергетиканинг роли.

Кейинги 40 йилда бутун инсоният тарихидагидан кўра кўпроқ органик ёқилғи қазиб олинди. Жорий юз йиллик ҳам бундан мустасно эмас. Бугунги кунда дунёда ёқилғидан фойдаланиш миқдори йилига 12 миллиард тонна нефть эквиваленти). Органик ёқилғига бўлган талаб эса жадал суръатларда янада ортиб бораверади.

Агар энергетика билан таъминлашнинг қарор топган анъанавий усуллари ва иқтисодийнинг ҳозирги жадалликда ривожланиши, аҳоли сони кўпайишининг атроф-муҳитга салбий таъсири сақланиб қолса, энергетика ресурсларини истеъмол қилишни тегишли равишда оширишни талаб қилиши муқаррар. Экологик тоза энергетика технологиялари эса ҳозирча ушбу муаммони ҳал қилишга сезиларли даражада таъсир кўрсата олмаяпти.

2. Иқтисодий тармоқларини энергия билан таъминлашнинг ҳозирги ҳолати.

Инқирозга қарши чоралар дастурида 2009 йилда барча турдаги энергия манбалари ва коммунал хизматларнинг асосий турлари бўйича нархларнинг кўтарилишини чеклаш, яъни уларни 6—8 фоиздан оширмастик механизми ишлаб чиқилган. Айни вақтда бу соҳаларнинг ишлаб чиқариш рентабеллигини сўзсиз таъминлаши керак.

Электроэнергетика тизимини модернизация қилиш, энергия истеъмолини камайтириш ва энергия тежашнинг самарали тизимини жорий этиш чораларини амалга ошириш. Иқтисодийимизнинг рақобатдошлигини янада кучайтириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш кўп жиҳатдан бизнинг мавжуд ресурслардан, биринчи навбатда, электр ва энергия ресурсларидан қанчалик тежамли фойдалана олишимизга боғлиқдир.

Иссиқлик станцияси ва шамол генератори (Германия)

Электр станцияси — электр энергияси ишлаб чиқариш, ҳамда маълум ҳудудда шу мақсадда қурилган бино ва иншоотларга хизмат кўрсатиш учун бевосита фойдаланиладиган қурилмалар, асбоб-ускуналар мажмуаси тушунилади.

Электр тармоғи — электр стациядан истеъмолчига етказиб бериш ва тақсимлашга қаратилган электр қурилмалари мажмуаси ҳисобланади.

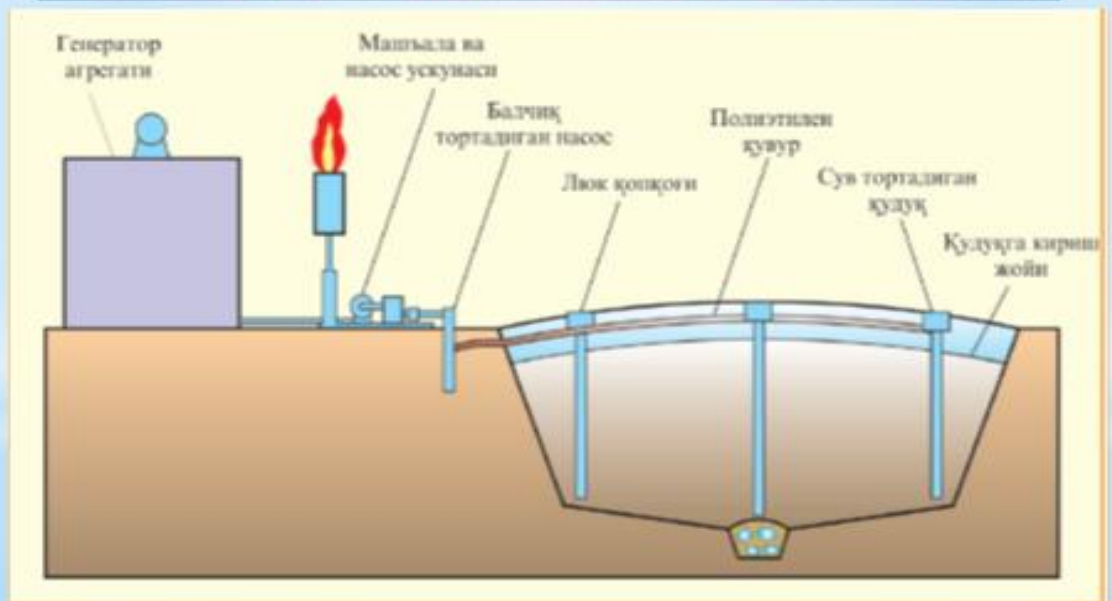
Электр подстанциялари — электр қурилмалари электр энергияни қабул қилиш қайта тақсимлаш ва тақсимлаш учун фойдаланиладиган, трансформатор ва эл. энергиясини ўтказиб берувчи, бошқарувчи, тақсимловчи ва бошқа ёрдамчи турдаги қурилмалар мажмуи ҳисобланади.

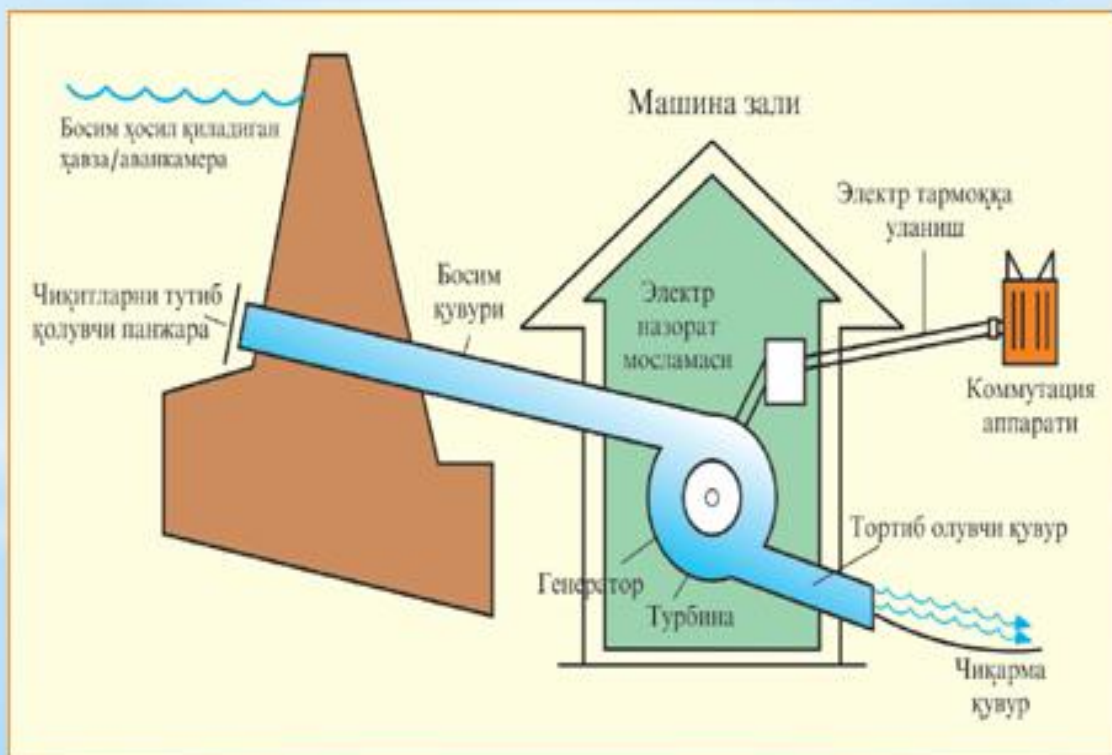
Абонент трансформаторлари (АҚШ)

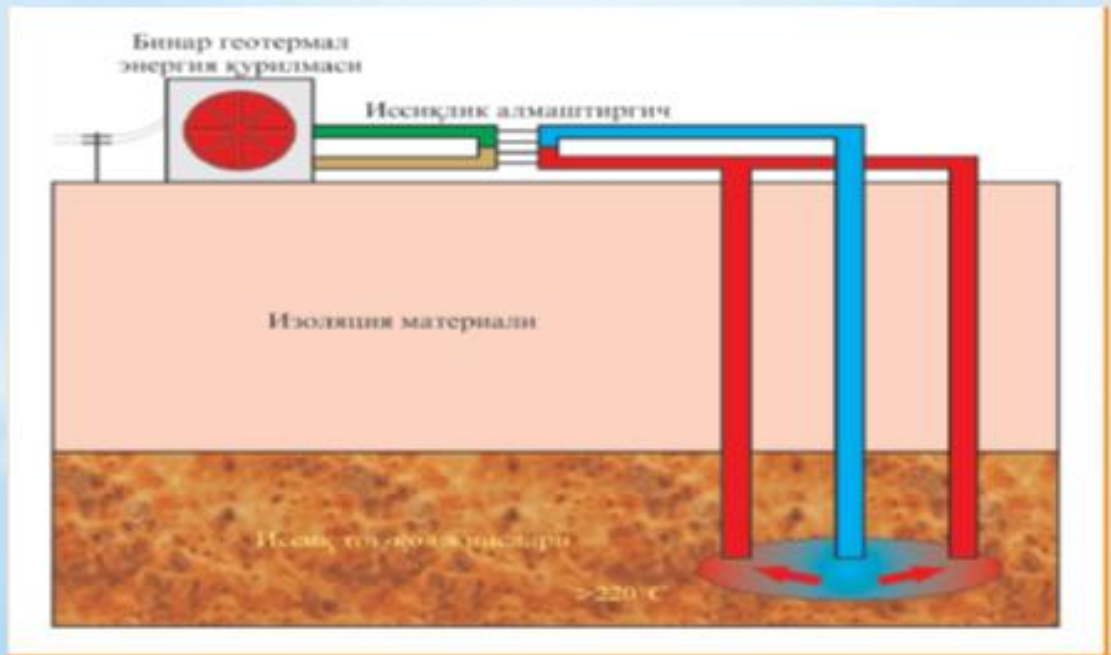
Чикиндихона газини олишнинг намунавий схемаси

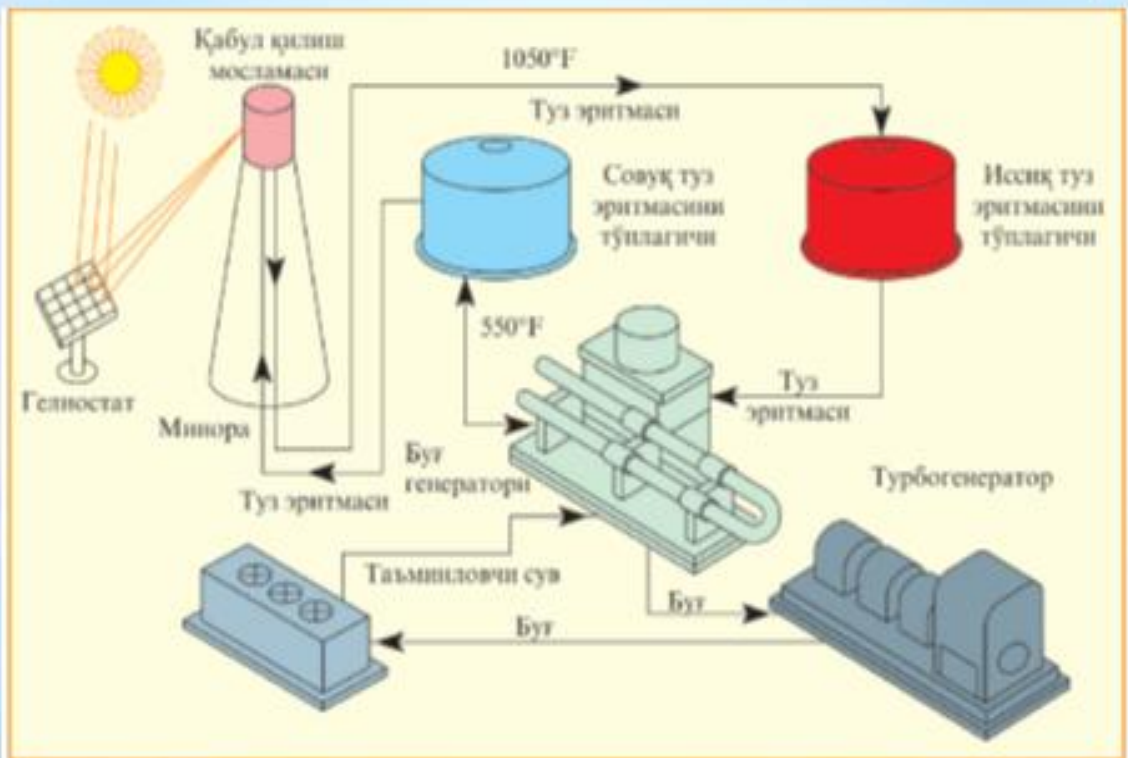
Намунавий кичик гидроэлектростанция схемаси

Геотермал энергиядан фойдаланишнинг асосий принципи

Қуёш электр энергетикаси минораси

Биогаз реакторининг соддалаштирилган схемаси

6-Мавзу. Транспорт тизими ва иқтисодиётнинг транспорт инфратузилмаси

РЕЖА

1. Транспорт инфратузилмасининг ривожланиш тенденциялари

2. Транспорт инфратузилмасининг иқтисодий кўрсаткичлари

3. Темир йўл траснпорти тизими ва унинг иқтисодиётдаги роли.

4. Автомобиль транспорти тизими

5. Ҳаво транспорти тизими ва уни ривожлантириш йўллари

6. Шаҳарларда траснпорт инфратузилмасини такомиллаштириш

1. Транспорт инфратузилмасининг ривожланиш тенденциялари

Инфратузилманинг энг йирик тармоқларидан бири транспорт коммуникация тизимлари ҳисобланади. Ишлаб чиқариш ҳаракати жараёнини транспортсиз тасаввур қилиш қийин. Бу борада ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатаётган транспортлар фаолияти узоқ даврни ўз ичига олади.

Биз транспорт инфратузилмасини, биринчи навбатда автомобил ва темир йўллари ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқдамиз. 2007-2010 йилларда умумий фойдаланишда бўлган автомобил йўллари ривожлантириш дастурининг амалга оширилиши бугунги кунда республикамизнинг барча минтақалари ўртасида йил давомида ишончли транспорт алоқасини таъминламоқда.

СОСТАВ ИНФРАСТРУКТУРНОГО КОМПЛЕКСА

КОММУНИКАЦИОННАЯ СИСТЕМА

Транспорт

железнодорожный
автомобильный
морской
речной
авиационный
трубоводный
электронный
канатно-подвешной

Связь

СФЕРА ОБСЛУЖИВАНИЯ

Торговля и общественное питание

Бытовое обслуживание
и жилищно-коммунальное хозяйство

Наука и образование

Культура и искусство

Здравоохранение и физкультура

Социальное обеспечение

Государственное управление

Финансово-кредитная сфера

Доля инфраструктурного комплекса
в экономике отдельных стран

ОСОБЕННОСТИ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

ДОСТОИНСТВА

+

-

НЕДОСТАТКИ И ПРОБЛЕМЫ

Универсальность к перевозке всех видов грузов

Большая маневренность

Высокая скорость движения

Возможность доставлять грузы непосредственно потребителю

Использование в труднодоступных районах (северных, восточных, горных)

Высокая себестоимость

Низкий грузооборот

Высокая потребность в новых дорогах

Необходимость внедрения новой техники и технологий

Сильный загрязнитель окружающей среды

География
автомобильного
транспорта

ОСОБЕННОСТИ МОРСКОГО ТРАНСПОРТА

ДОСТОИНСТВА

+

-

НЕДОСТАТКИ И ПРОБЛЕМЫ

Универсальность

Высокая грузоподъемность

Низкая себестоимость перевозок

Возможность перевозок грузов на большие расстояния

Относительно энергосберегающий и экологически чистый по сравнению с другими видами транспорта

Большие потери после распада СССР

Дорогое и большое обслуживающее хозяйство

Низкая скорость движения

Зависимость от погоды и времени года

Нерациональная структура транспортного флота

Необходимость внедрения новой техники и технологий

Необходимость строительства новых и реконструкции старых портов

Возвращение на международный рынок транспортных услуг

География
морского
транспорта

ОСОБЕННОСТИ ТРУБОПРОВОДНОГО ТРАНСПОРТА

ДОСТОИНСТВА

+

НЕДОСТАТКИ И ПРОБЛЕМЫ

Низкая себестоимость перевозок

Большой объем перевозок и грузооборот

Способность к работе в любое время года и при любой погоде

Свободное размещение

Возможность транспортировки грузов на большие расстояния

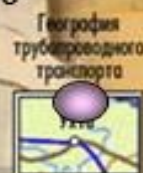
Относительно экологически чистый

Изношенность трубопроводной сети

Необходимость внедрения новой техники и технологий

В 2006г. Правительство и президент РФ приняли решение о прокладке нефтепровода из Восточной Сибири в Китай.

Нефтепровод ляжет по и дну Черного моря- в этом случае Россия сможет сократить риски транзита по Украине. О каких рисках идет речь? Что такое транзит?

7-Мавзу. Автомобил йўли инфратузилмаси

РЕЖА

1.Йўл инфратузилмасининг моҳияти ва асосий тушунчалари

2. Транспорт ва юк ташиш тизимида йўл инфратузилмасининг роли

3. Халқаро автомагистрал ва ягона миллий автомобиль транспорт тизимини яратиш

4. Миллий автомагистрал ёқаси ва темир йўллар бўйлаб инфратузилма ва сервис объектларини ташкил этиш ва такомиллаштириш.

1. Йўл инфратузилмасининг моҳияти ва асосий тушунчалари

Йўл – транспорт воситалари қатнови учун қурилган ёки мослаштирилган ва худди шу мақсадда фойдаланиладиган ер минтақаси ёхуд сунъий иншоот юзаси.

Йўл ўз ичига автомобиль йўллари (умумий фойдаланишдаги ва идоравий автомобиль йўллари) шаҳарлар, шаҳарчалар ва қишлоқ аҳоли яшаш жойларининг кўчалари ва йўлқаларини, шунингдек, шаҳар электр транспорти йўллари олади.

Автомобиль магистраль – транспорт воситаларининг юқори тезлик ва хавфсиз ҳаракатланишини таъминловчи йўл бўлиб, 5.1 (яшил рангдаги) белги билан белгиланади. Автомобиль магистралдаги барча белгилар яшил рангда бўлади.

2. Транспорт ва юк ташиш тизимида йўл инфратузилмасининг роли

Транспорт ва юк ташиш тизимида йўл инфратузилмаси, энг аввало, автомобиль йўллари ривожланиши корхоналарда ишлаб чиқаришдаги умумий харажатлар улушини камайтиради, бу эса, албатта, маҳсулотлар ва бутун иқтисодиёт рақобатбардошлиги ошишида муҳим омил бўлиб ҳисобланади. Шуларни инобатга олиб, республикамиз ҳукумати автомобиль йўллари сифатини янада ошириш, автотрассалар тармоғини қабул қилинган миллий ва халқаро стандартларга мувофиқ уларни реконструкция қилиш, модернизациялаш ва янги автомобиль йўллари қурилишига алоҳида эътибор қаратмоқда.

1-koridor – (Qozog‘iston va Rossiya dan tranzit bilan) Boltiqbo‘yi mamlakatlarning portlari Klaypeda (Litva), Riga, Liepaya, Ventspils (Latviya), Tallinn (Estoniya) yo‘nalishida;

2-koridor – Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tomon, Belarus va Ukraina orqali (Qozog‘iston va Rossiya dan tranzit bilan) Chop (Ukraina) va Brest (Belarus) ga;

3-koridor - (Qozog‘iston va Rossiya dan tranzit bilan), Qora dengizga chiquvchi Ukrainaning Il'ichevsk porti tomon;

4-koridor - (Turkmaniston, Qozog‘iston va Ozarbayjon orqali tranzit bilan) TRASEKA koridori nomi bilan mashhur Qora dengizga chiquvchi Transkavkaz koridori yo‘nalishida;

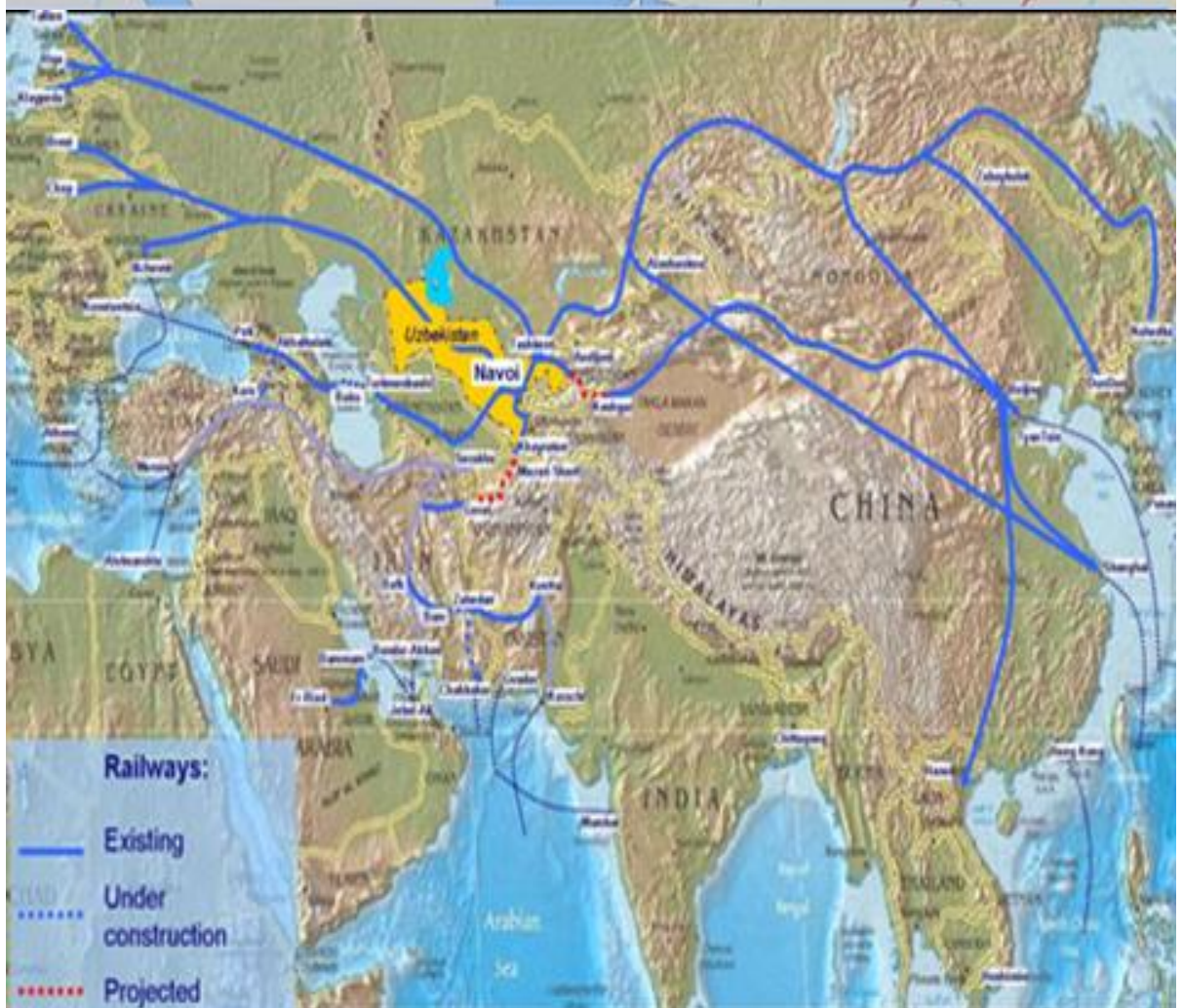
5-koridor - (Turkmaniston orqali tranzit bilan) Fors ko‘rafaziga chiquvchi Eronning Bandar-Abbos porti yo‘nalishida;

6-koridor – sharqiy yo‘nalishda qozoq-xitoy chegara yo‘li orqali (Dostik/Alalshan‘kou) Xitoyning sharqiy portlari, shuningdek, Naxodka, Vladivostok va b. Uzoq Sharq portlari tomon;

7-koridor - (Qirg‘iziston orqali tranzit bilan) Sariq dengiz, Sharqiy-Xitoy va Janubiy-Xitoy dengizlariga chiquvchi Xitoy portlari tomon;

8-koridor – Afg‘on muammosining muvofiglashtirilishi munosabati bilan, Afg‘onistondan tranzit orqali, Eron va Pokistondagi Bandar-Abbos, Chaxbaxar (EIR), Gvadar va Karachi (PIR) portlariga, janubiy muqobil transport koridorlarining ishlab chiqish istiqbollari yaratilayapti.

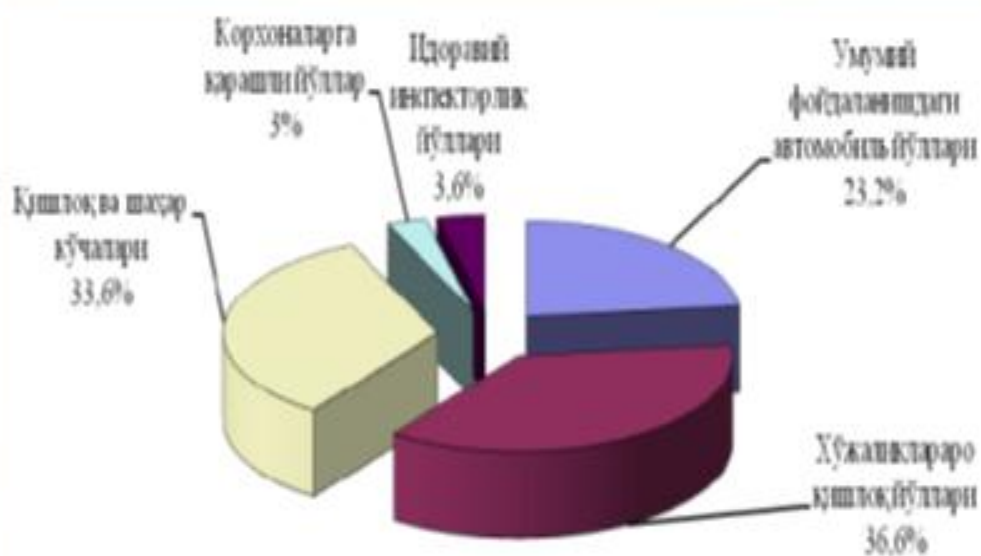
TRACECA

3. Халқаро автомагистрал ва ягона миллий автомобиль транспорт тизимини яратиш

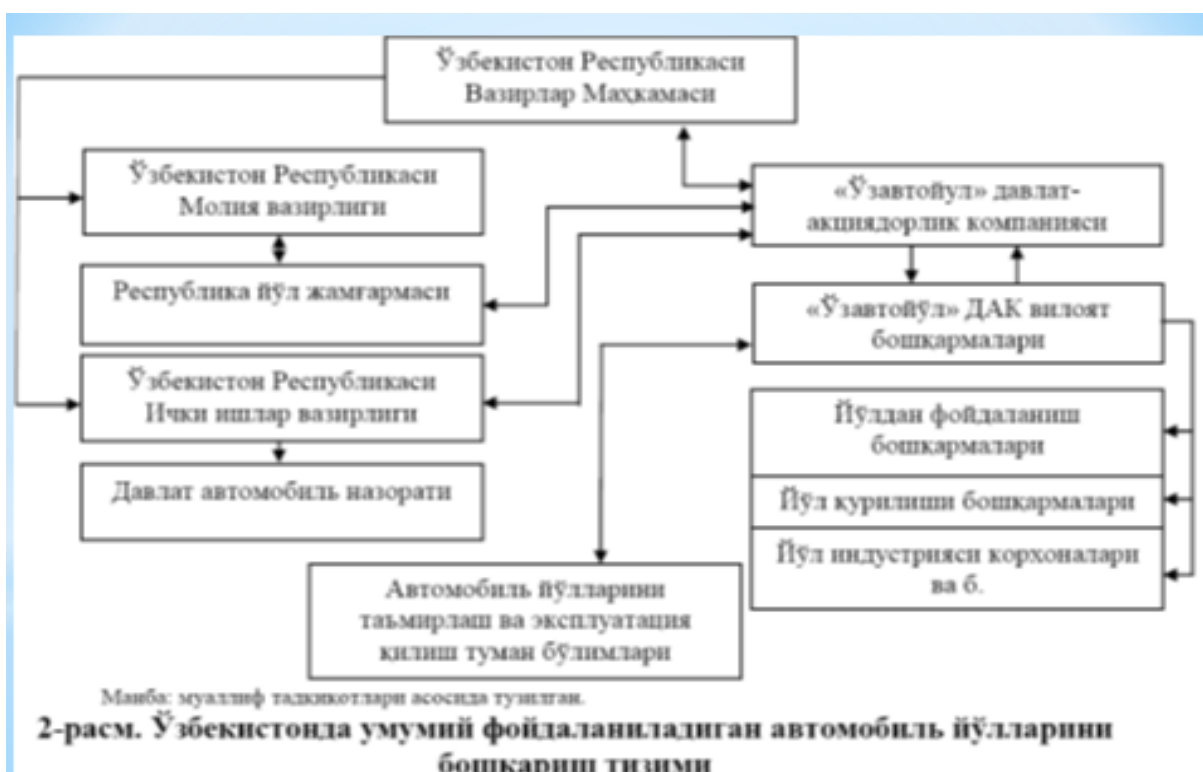

Автомобиль транспорти – денгиз портларига тўғридан-тўғри чиқиш йўлларида узокда жойлашган республикамиз иктисодиёти учун стратегик аҳамиятга эга. Шу нуқтаи назарда мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов 2010 йил якунларига бағишланган Вазирлар Ма. камаси мажлисидаги маърузасида таъкидлаб ўтганидек: «... Ўзбекистон миллий автомагистрالی таркибига кирадиган автомобиль йўллари қуриш ва реконструкция қилиш, мамлакатимизнинг барча ҳудудларини ўзаро ишончли боғлайдиган ягона миллий автомобиль транспорт тизимини ташкил этиш лойиҳаларини жадал амалга оширишни таъминлашга биринчи даражали аҳамият қаратилиши лозим

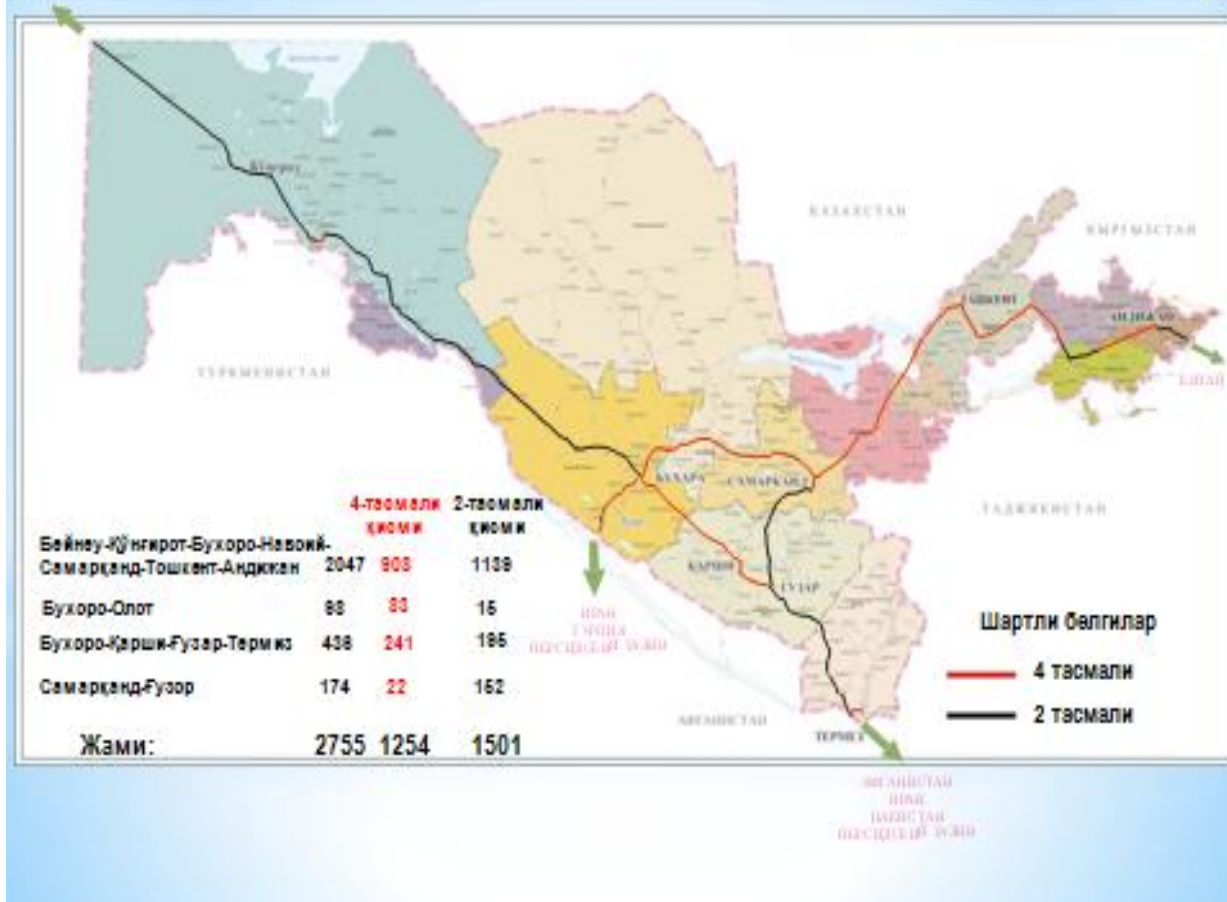

Манба: муаллиф томонидан «Ўзавтйўл» ДАК маълумотлари асосида тузилган.

1-расм. Республика автомобиль йўллари тармоғи таркиби

ЎЗБЕКМИЛЛИЙ АВТОМАГИСТРАЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ

8-Мавзу. АКТ тизими ва унинг ривожланиш тенденциялари

РЕЖА

1. Ўзбекистон телекоммуникациялари тизими.

2. Ахборот инфратузилмасининг ривожланиш кўрсаткичлари таҳлили.

3. Уяли алоқа инфратузилмаси

4. Интернет хизматлари ва маълумотлар узатиш тармоқлари тизими

5. Республикада АКТ ривожлантириш йўналишлари

6. АКТ хизматлари фойдаланиш имкониятлари ва йўлларини кенгайтириш

1. Ўзбекистон телекоммуникациялари тизими.

Коммуникация

(лотинча communicatio – алоқа, боғланиш) – хабар бериш ва алоқа, ахборот алмашинув бўйича боғланиш воситалари мажмуи. Телекоммуникация – симли, радио, оптик ёки бошқа электромагнит тизимлардан фойдаланиб сигнал, белги, матн, тасвир ва товушларни ёки бошқа кўринишдаги ахборотни узатиш, қабул қилиш ва унга ишлов бериш жараёни.

Телекоммуни-
кацион
инфратузилма

– компаниянинг телекоммуникацион инфратузилмаси – бу турли ахборотларни: автоматлашган бошқарув тизимлари маълумотлари, интернет-графика, турли файллар ҳамда «овоз» ва видео кўринишидаги ахборотларни узатиш вазифасини ҳал қилувчи узаро алоқадор тизимчалар мажмуи.

1. Ўзбекистон телекоммуникациялари тизими.

Ахборот
коммуникация
технологиялари

хусусий, умумий ва ишлаб чиқариш коммуникациясида ахборотлар тайёрлаш, қайта ишлаш ва етказиб бериш билан боғлиқ бўлган объектлар, ҳаракатлар ва қоидалар, шунингдек барча технологиялар ҳамда санаб ўтилган жараёнларни бирлашган равишда таъминловчи соҳалар мажмуаси.

Телекоммуни-
кация тизими

– алоқа воситалари, алоқа линиялари, модемлар, тармоқ аппарат таъминоти.

2. Ахборот инфратузилмасининг ривожланиш кўрсаткичлари таҳлили.

Ахборот одамлар ўртасида узатиладиган маълумотлар ҳисобланиб, кейинги вақтда ишлаб чиқаришни режалаштириш ва бошқариш учун, ҳамда яшаш шaroитларини, иқтисодий тараққиёт даражасини белгилашда катта аҳамиятга эга бўлиб қолди.

Ахборот
инфратузилмаси

– мамлакат ахборот фазосининг ривожланиши ва ўзаро фаолиятини таъминловчи тизимчалар, ташкилий таъминловчи тизимчалар, ташкилий таркиблар мажмуи.

3. Уяли алоқа инфратузилмаси

Уяли алоқэнг тез ривожланаётган АКТ тармоқларидан бири ҳисобланади. Буни биз уяли алоқа абонентлари сонидан ҳам билса бўлади.

4. Интернет хизматлари ва маълумотлар узатиш тармоқлари тизими

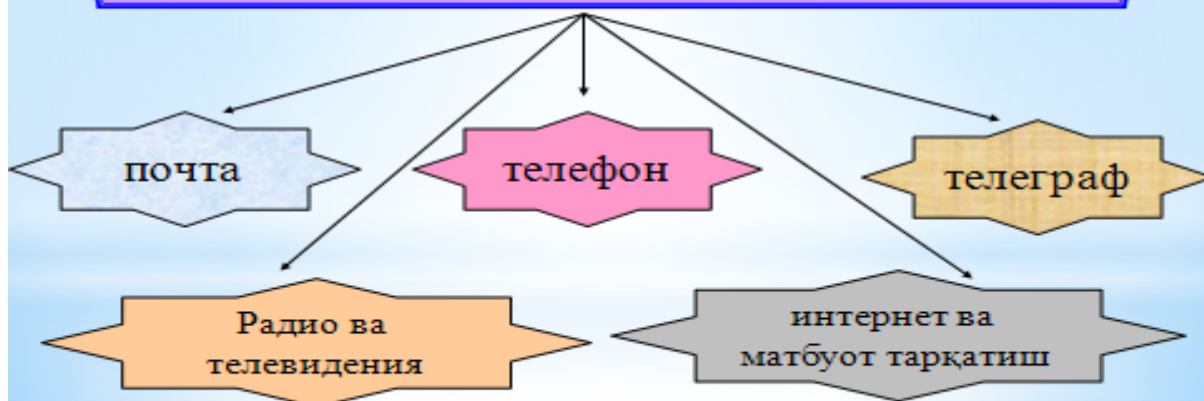

Пул ҳаракати ва пул маблағлари билан боғлиқ бўлган бозор иқтисодиётидаги муҳим воқеликлардан яна бири кредитдир. Молия ва кредитнинг умумийлиги шундаки, иккови ҳам пул маблағлари билан боғлиқ иқтисодий муносабатлардан иборат. Лекин улар ўртасида муҳим фарқ ҳам мавжуд. Яъни молия хўжалик эгаларининг пуллари билан бўлган муносабатларни ўз ичига олса, кредит қарз пуллар ҳаракати ва уларга боғлиқ муносабатларни билдиради. Молияда пулни ишлатиш эркин ва харажатсиз амалга ошса, кредитда бу ҳақ тўлаш туфайли ва муҳлати келганда қайтариб бериш шарти билан ишлатиш ҳуқуқига эга бўлинади.

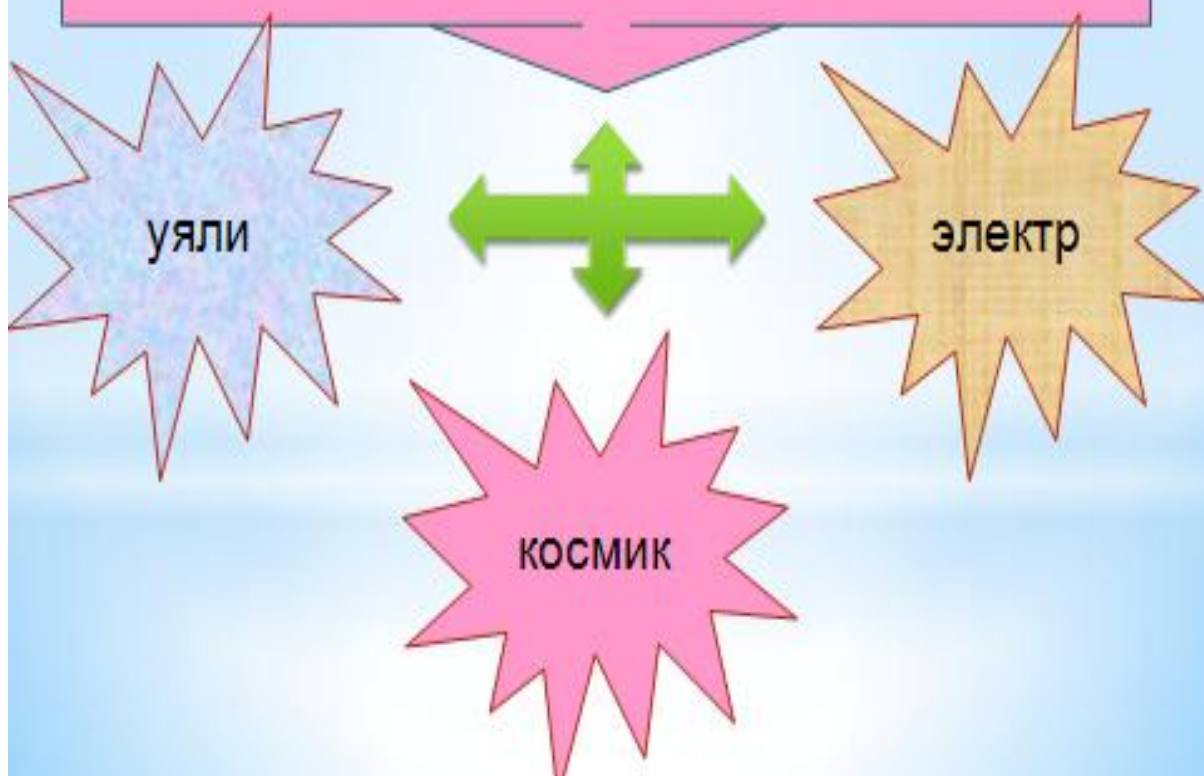

5. Республикада АКТ ривожлантириш йўналишлари

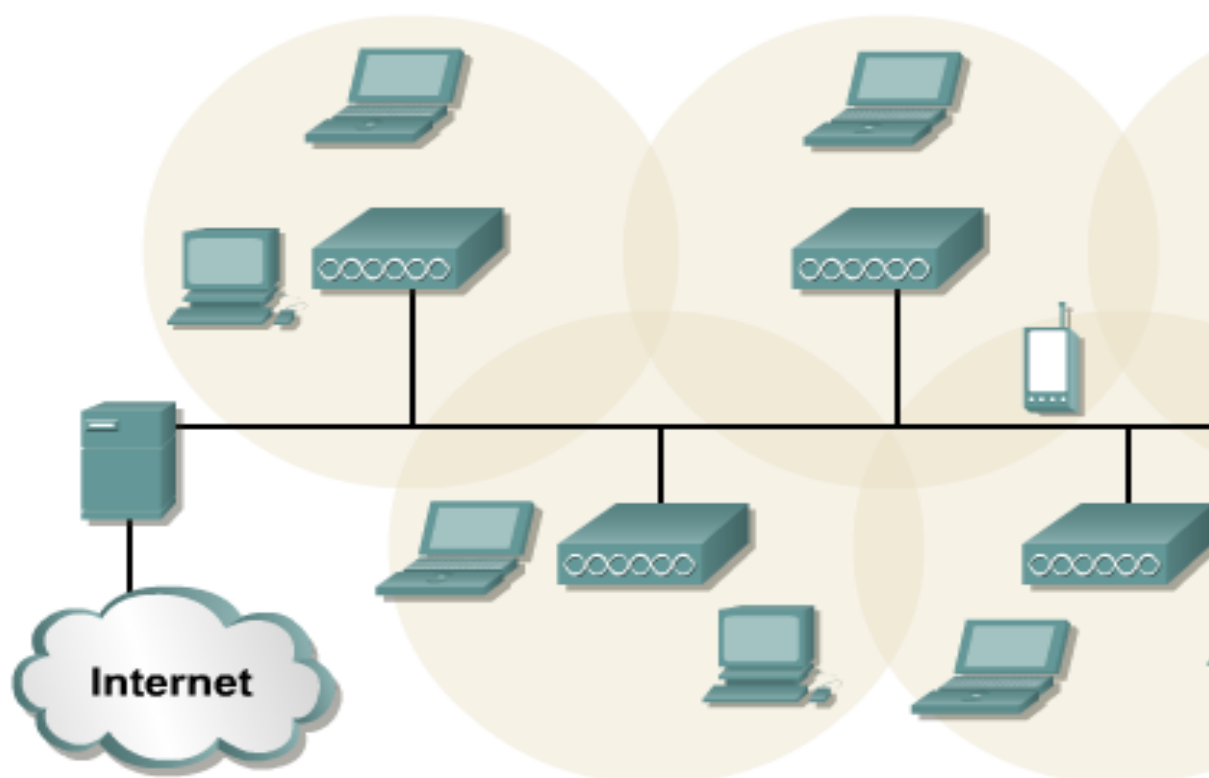
Ўзбекистон алоқа тизими ўз ичига қуйидаги соҳаларини олади:

Ўзбекистон алоқа тизими миллий хўжалик ва ижтимоий инфратузилманинг таркибий қисми бўлиб, такрор ишлаб чиқариш жараёнининг доимийлигини таъминлашга хизмат қилади. Республикамизнинг алоқа мажмуаси қуйидаги йўлдошлар орқали алоқа тизимини ҳам қамрайди.

Телекоммуникация тизими – алоқа воситалари, алоқа линиялари, модемлар, тармоқ аппарат таъминоти.

9-Мавзу. Инфратузилма соҳасида инвестициялар ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги

РЕЖА

1. Инфратузилма соҳасига инвестицияларни жалб этиш зарурлиги ва аҳамияти

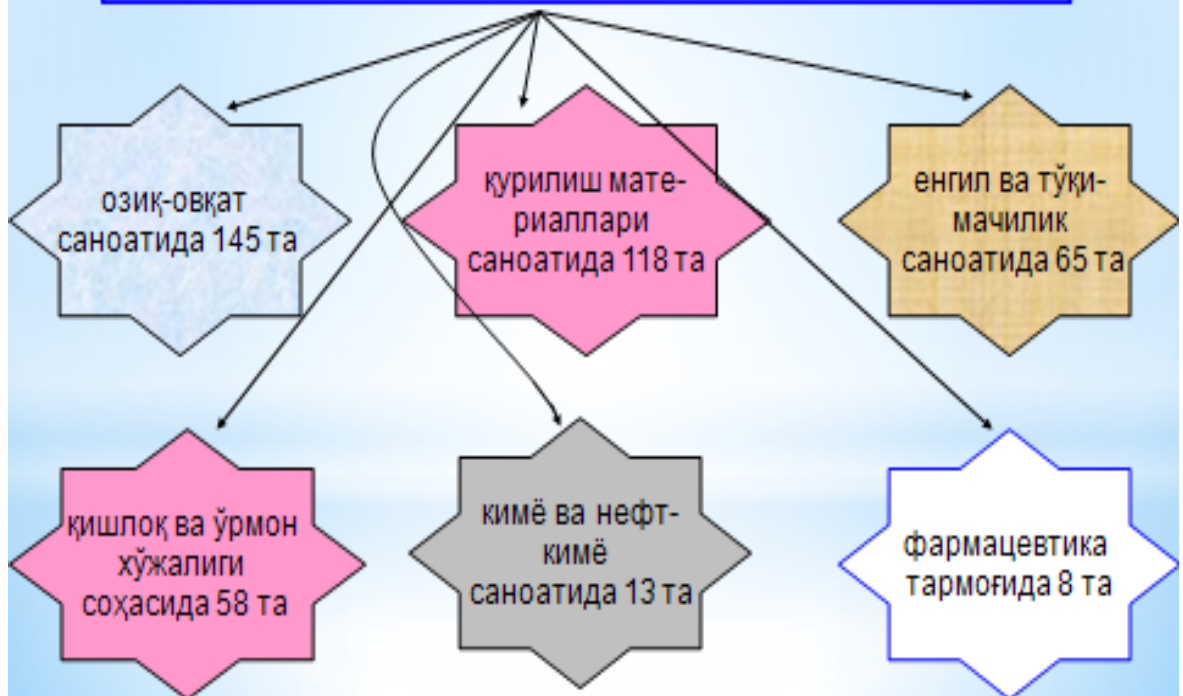
2. Инфратузилма соҳасига сарфланаётган инвестицияларнинг манбалари ва уларнинг сарфланиш йўналишлари

3. Инфратузилма соҳасига хорижий инвестицияларни жалб қилишни кенгайтириш.

4. Инфратузилма соҳасига сарфланаётган инвестициялар кўламини кенгайтириш ва самарадорлигини ошириш йўллари.

Мамлакатимиз бўйича инвестиция дастурларини амалга ошириш натижасида қарийб 250 миллиард сўмлик асосий фондга эга бўлган жами 423 та объект ишга туширилди.

Жумладан:

Эндиги вазифа хорижий инвестициялар учун реал инвестицион муҳитни яратиш, давлат ҳокимият органларида бюрократия ва сансоларликка чек қўйиш, хорижий инвестицияларни, биринчи навбатда, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш ишларини барча чоралар билан кучайтириш лозим.

Хорижий инвесторлар Ўзбекистон минтақаларига сармоя киритиш учун мавжуд бўлган имкониятлар, шунингдек, инвесторлар учун яратилган ҳар томонлама кенг, қулай шарт-шароит ва кафолатлар бўйича зарур, керакли маълумотга эга бўлишлари муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон иқтисодиётига кириб келаётган хорижий инвестициялар оқимини янада кенгайтириш, хорижий инвесторларга аниқ маълумотлар бериш, маҳаллий тадбиркорларга хориждаги потенциал инвесторлар ҳақида маълумот бериш уларга кўмаклашиш мақсадида ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ҳузурида "Хорижий инвестицияларни ахборот билан таъминлаш ва кўмаклашиш агентлиги" ташкил этилди.

10 - Мавзу. Бозор иқтисодиёти ривожланган давлатларнинг инфратузилма иқтисодиётидаги илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш

РЕЖА

1. Иқтисодиёти барқарор ривожланган давлатларда инфратузилмани ташкил топиши.

2. Инфратузилма хизматларини кўрсатувчи ташкилотлар

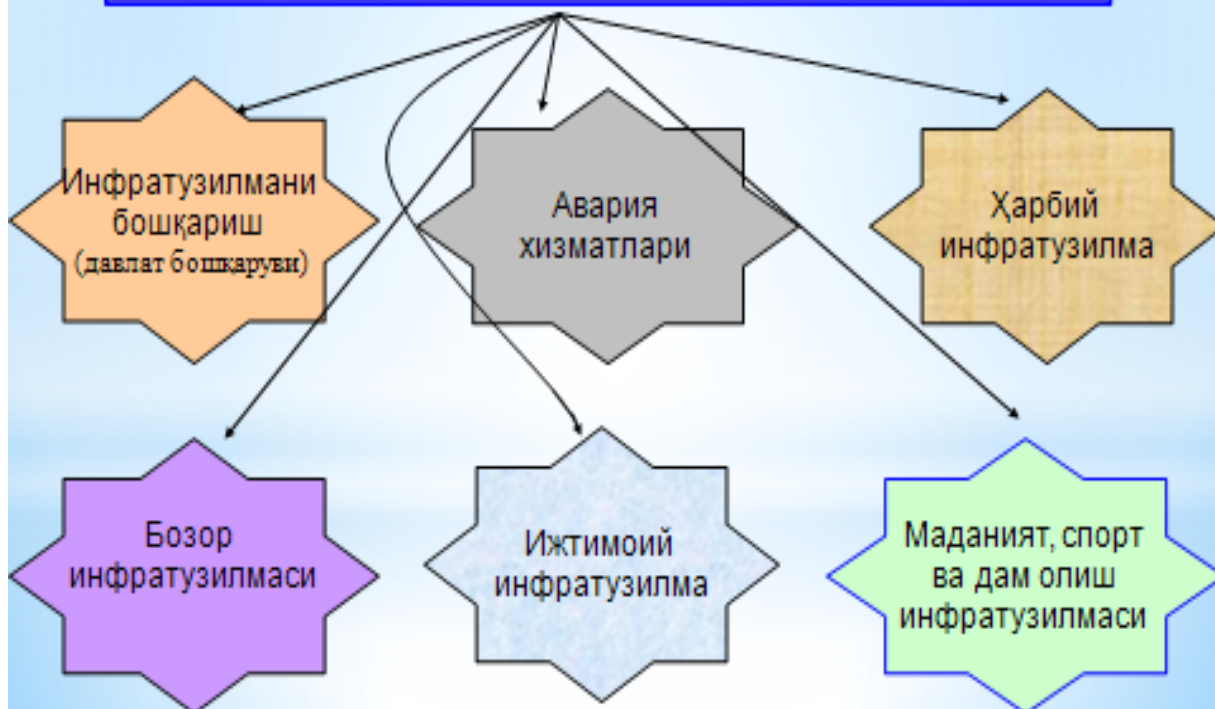
3. Инфратузилма объектларини иқтисодий таҳлили.

4. Халқаро тажрибаларни ўзаро алмашиш.

Айрим ривожланган ғарб давлатларида инфратузилмани икки турга бўлиб ўрганилади: оғир ва енгил инфратузилма.
Оғир инфратузилмага замонавий индустриал давлатнинг ишлаб чиқариши (амал қилиши)ни таъминлайдиган катта жисмоний birlikлар киради. Булар:

Енгил инфратузилма оғир инфратузилмадан фарқли равишда инсонларга махсус хизматларни кўрсатиш (етказиб бериш ҳисобланади). Унга эса қуйидагилар киради:

2. Инфратузилма хизматларини кўрсатувчи ташкилотлар

Нобанк кредит ташкилотларини ривожлантириш бозор инфратузилмаини ривожлантиришнинг бир бўғини сифатида хориж тажрибасини ўрганиш муҳим масала ҳисобланади.

АҚШда кредит уюшмалари микрокредитлар хизматларини кўрсатувчи асосий институтлардан бири ҳисобланади. Ўз мақоми бўйича АҚШ истеъмол кооперативлари ҳисобланадиган кредит уюшмалари нотижорат ташкилотлари сирасига киради.

АҚШ кредит уюшмалари

Кредит уюшмаларини кредитлар беришдаги устунлиги шундаки, уларнинг таъсисчилари кўпинча тадбиркорлар (ўз ходимларига) ёки касаба уюшмалари ҳисобланади. Натижада кредит хизматидан фойдаланувчилар кредитни қайтариш учун маблағ излаётганда уларнинг маошларидан ёки бўлмаса кредит уюшмаларининг омонат қўйилмаларидан олиш имконияти тўғрисида ахборотга эга бўладилар. Ҳозирги кунда бундай ташкилотларнинг фаолияти кредит карточкаларини чиқариш, брокерлик хизматларини таклиф қилиш, шахсий пенсия ҳисобларини очиш хизматлари эвазига кенгаймоқда. Хусусан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирувчиларни молиявий қўллаб – қувватлашда кредит карточкаларидан кенг фойдаланиб келинади. Бугунги кунда бундай маблағлардан фермерларнинг 30 фоизга яқини фойдаланади.

4. Халқаро тажрибаларни ўзаро алмашиш.

Ўзбекистонда аксарият бозор инфратузилмаси хизматлари асосан мустақилликдан кейинги йилларда пайдо бўлганлиги сабабли мавжуд тажрибанинг етарли эмаслиги микроолиялаш тизими ривожланган кўпгина давлатларнинг тажрибаларини ўрганиш заруриятини келтириб чиқармоқда. Шу жиҳатдан ҳам инфратузилма тизими тараққий этган давлатларда инфратузилма хизматларини ташкил этиш ва ривожлантириш тажрибаларини чуқур тадқиқ этиш мақсадида ўзаро тажриб алмашиш муҳим саналади. Бу борада Япония ҳукумати томонидан ажратилаётган грант маблағларини таъкидлаш ўринли саналади. Бироқ, инфратузилма соҳасига ажратилаётган грант маблағлари жуда ҳам кам сонли бошқарув соҳаси кадрларни тажриба алмашиш имконияти мавжуд. Шундай бўлсада бундай ҳамкорликни бошқа давлатлар билан ҳам амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Бозор инфратузилмаси ва унинг таркибий тузилиши

Кун тартиби

1. Бозор инфратузилмаси ва унинг функциялари

2. Кредит тизимини ўзига хос хусусиятларини илмий тадқиқ этиш

3. Суғурта фаолиятини ташкил этиш ва илмий баҳолаш

4. Биржалар фаолиятини бошқариш ва таҳлил этиш.

5. Реклама агентликлари хизмати ва уларни илмий тадқиқ этиш.

6. Савдо воситачилик корхоналарини фаолиятини илмий баҳолаш.

1. Бозор инфратузилмаси ва унинг функциялари

Бозор
инфратузилмаси

маҳсулот (хизмат) ишлаб чиқарувчиси ва истеъмолчини ягона бозор мақонида боғловчи, ишлаб чиқариш миқёси ва истеъмол ўртасидаги зиддиятни бартараф этувчи, унинг барча иштирокчиларига қўйилган мақсадларига эришишни таъминловчи муассасалар ва воситачилик тузилмалари тизимини намён этади.

Бозор
инфратузилмаси
мақсади

бу чекланган тўловга қобил талаб шароитида, бозор иштирокчилари манфаатлари мувозанатини таъминлаш борасидаги келишув асосида фойдасини максималлаштиришдан иборат.

Бозор инфратузилмасининг вазифалари сифатида қуйидагиларни келтириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

бозор муносабатлари иштирокчилари манфаатларининг амалга оширилишини енгилаштириш;

инфратузилма субъектларининг ўз фойдасини юқори даражага етказиш мақсадида бозор иштирокчилари харажатларини минималлаштириш;

иқтисодиётнинг алоҳида субъектлари ва фаолият турларининг ихтисослашуви асосида бозор муносабатлари субъектлари ишининг тезкорлиги ва самарадорлигини ошириш;

бозорда таркиб топган конъюнктурадан келиб чиққан ҳолда маҳсулот тайёрлашга бўлган буюртмаларни кўпайтирган ёки камайтирган ҳолда ишлаб чиқариш учун бозор талаби индикатори вазифасини бажариш;

бозор муносабатларини ташкилий жиҳатдан расмийлаштириш;

биржа механизидан фойдаланган ҳолда истеъмол моллари, кўчмас мулк, ишлаб чиқариш воситаларининг иқтисомий-зарурий нархини белгилаш;

бизнесни давлат ва жамоат томонидан тартибга солиш, ҳуқуқий ва иқтисодий жиҳатдан назорат қилиш шаклларини енгиллаштириш;

товар ва хизматларнинг бозор маркетинги асосида барча истеъмолчилар номидан майдонга тушувчи буюртмачи функциясини бажариб, ишлаб чиқаришни тартибга солиш ва бошқариш имконини яратиш.

2. Кредит тизимини ўзига хос хусусиятларини илмий тадқиқ этиш

Кредит тизими қуйидаги хусусиятларга эга:

5. Реклама агентликлари хизмати ва уларни илмий тадқиқ этиш.

Реклама агентликлари, ахборот марказлари ва оммавий ахборот воситалари агентликларининг бозор инфратузилмаси сифатидаги роли ҳам аҳамиятли ҳисобланади.

Реклама

- товар ёки кўрсатиладиган хизмат тўғрисидаги ҳолис ахборот, талабни кўпайтириш мақсадларида харидорларга товарларнинг хоссалари, афзалликлари ва сотиб олиш шартларини етказиш ва ошқор этиш воситаси бўлиб, уни махсус фирмалар маълум ҳақ эвазига ташкил этади ёки бевосита товарни сотувчи фирманинг ўзи уюштиради.

6. Савдо воситачилик корхоналарини фаолиятини илмий баҳолаш.

Савдо
инфратузилмасининг
асосий вазифаси

- савдо бозорининг ишончли амал қилишини ҳамда талаб ва таклифнинг рақобатли ўзаро муносабатларини таъминлашдир.

Ўзбекистондаги
улгуржи савдо
инфратузилмас
ининг асосий
вазифаларидан
бири

- мулкчилик шаклидан қатъий назар, корхона ва ташкилотларга, шу жумладан тadbиркорларга тижорат – воситачилик, савдо, ишлаб чиқариш, лизинг, транспорт, молия, аудит, ахборот хизматлари кўрсатиш, улгуржи, биржа, ярмарка ва кимошди (аукцион) савдоларни ташкил этиш ва барча юридик ҳамда жисмоний шахсларга товар-хом ашё ресурслари бозорида савдо битимлари тузишда қулай шароитлар яратиш.

Boshqa xizmat ko'rsatish sohasidagi korxonalaridan farqli ravishda bir martalik emas, autorsing korxonalari bilan uzoq muddatli, 1 yildan kam bo'lmagan shartnomalar imzolanadi.

Kichik korxonalarda ba'zi shtat xodimlar va bo'limlarni saqlash imkoniyati yo'q. Masalan, marketing bo'limi, ichki audit bo'limi, transport bo'limlarini. Bunday holatlarda tashqi resurslardan ya'ni autorsing korxonalarida foydalanish hisobiga harajatlarni kamaytirish va yuqori malakali xizmatlardan foylanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Konsalting korxonalari boshqa korxonalarga ish yuritish bo'yicha taklif va tavsiya berishga iqtisoslashgan korxonalardir. Konsalting axborot kommunikatsiyasi, moliya, tijorat, savdo, huquq, boshqaruv, texnikaviy yordam kabi sohalarda bo'lishi mumkin.

Konsaltingning maqsadi menejerlarga oldiga qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun yordam va maslahat berishdan iborat. Odatda shu sohani ekspertlari bu ishni amalga oshiradi. Konsalting firmalar ham sohalar bo'yicha iqtisoslashishi yoki bir biriga yaqin sohalarni umumlashtirishi mumkin.

Buxgalteriya va audit sohasida autsorsing korxonalarini korxonalariga buxgalteriya hisobini yuritish, uni to'g'ri yuritilayotganini tekshirish, xato va kamchiliklarni aniqlash, va kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan taklif va tavsiyalar beruvchi korxonalaridir.

Auditorlik xizmati — Kompaniya, korxonalar, tashkilotlarning moliya-xo‘jalik faoliyati holatini xolis tekshiruvchi firmalar. Bu firmalarning xizmatchilari belgilangan tartibda auditorlik faoliyati bilan shug‘ullanish uchun huquqi bo‘lgan va auditorlik kasbkor ro‘yxati (reyestri)ga kiritilgan mutaxassislar bo‘lib, auditorlar deb ataladi.

Auditorlik xizmati xo‘jalik yurituvchi subyektlar bilan auditorlik firmalari urtasida tuziladigan shartnoma asosida amalga oshiriladi. Bunday firmalar Auditorlik xizmatini bajarish uchun tegishli kompaniya, korxonalar va tashkilotlar faoliyatini nazorat qiladigan davlat organlari (O‘zbekistonda Adliya, Moliya vazirliklari)dan maxsus ruxsatnoma (litsenziya) oladilar.

Auditorlik xizmatining asosiy vazifasi tekshirilayotgan korxonaning moliyaviy ahvoli to'g'risida xolis xulosa berishdan iborat. Bu xulosa ushbu korxonaning faoliyati to'g'risidagi yillik hisobotda shu korxonaning rasmiy balansi hamda foyda va zarari hisoblari bilan birgalikda qonun bilan belgilangan tartibda e'lon qilinadi. Auditorlik xizmati xulosasi ijobiy yoki salbiy bo'lishidan qat'i nazar korxonaning moliyaviy holatini tasdiklovchi mustaqil hujjat hisoblanadi. Auditorlik xizmati nazorat ishlari bilan birga maslahat xizmatlarini ham bajaradi.

O'zbekistonda 300 dan ortiq auditorlik firmalari faoliyat ko'rsatadi (2000). O'zbekiston Respublikasi hududida ish olib boruvchi auditorlik firmalari va mustaqil auditorlar ixtiyoriy asoslarda mustaqil jamoat tashkiloti bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Auditorlar palatasiga uyushgan. O'zbekistonda Auditorlik xizmati 1992 yil 9 dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining „Auditorlik faoliyati to'g'risida“ Qonuniga muvofiq olib boriladi.

Hedhanting (ingliz tilidan olingan bo'lib head hunting bosh ovlovchi degan ma'noni anglatadi) – asosiy va kamyob mutaxasis hodimlarni qidirish bilan shug'ullanuvchi tashkilot. Odatda bosh buxgalter, huquqshunos, top menejer, programist yoki tor doiradagi mutaxasislar hedhanterlar nishoni ostida bo'ladi.

Hedhanting ishga joylashtirish korxonalaridan farqli ravishda raqobatchi korxonalarining kerakli xodimlarini ham og'dirib olishi mumkin. Hedhanting motivatsiyani oshiradigan takliflar bilan chiqadi. Ko'proq maosh, bonuslar, premiya, avtomobil, uy, alohida ofis xonasi, ijtimoiy paket (sug'urta, sog'liqni saqlash, ovqatlanish, telefon va boshqa harajatlarni qoplash) berish va boshqalar.

Hedhantingni futbol olamidagi skaut va futbolchi agentlariga o'xshatish mumkin.

Yaxshi futbolchini boshqa klub kuzatib topib, qimmatga sotib olishi, avvalgi klubiga qaraganda yaxshi sharoit va maosh taklif qilishi ham misol bo'ladi.

Kolsentr (call center) qo'ng'iroqlarni qabul qiluvchi markazlar bo'lib, yirik korxonalarda ichiki kolsentr bo'limlari mavjud. Ammo kichik biznes vakillari doim ham bundan bo'lim tashkil qilish imkoniyatiga ega emas. Shuningdek, ishchi kuchi qimmat bo'lgan davlatlarda ham kolsentrlar tashqi outsorsing shaklida yuritiladi.

Kolsentrlarga iqtisoslashgan korxonalar boshqa korxonalarining nomidan ularning klientlari, xamkorlariga berilgan ko'rsatma (instruksiya) yordamida xizmat ko'rsatadi. Mahsulot haqida ma'lumot berish, iste'molchilarning taklif yoki shikoyatlarini qabul qilish va boshqa masalalardagi qo'ng'iroqlarga tezkor javob berish bilan shug'ullanadi. Masalan: ingliz firmasining kolsentri hindiston korxonasi bo'lishi mumkin.

Masalan: ingliz firmasining kolsentri Hindiston korxonasi bo'lishi mumkin. Bunda Hindistondan turib Angliyadagi korxonaga iste'molchisiga xizmat ko'rsatiladi. Ishchi kuchi Hindistonda arzon bo'lgani uchun ingliz korxonasi harajatini tejash imkoniga ega bo'ladi.

Kolsentrlarga iqtisoslashgan korxonalar boshqa korxonalarning nomidan ularning klientlari, xamkorlariga berilgan ko'rsatma (instruksiya) yordamida xizmat ko'rsatadi. Mahsulot haqida ma'lumot berish, iste'molchilarning taklif yoki shikoyatlarini qabul qilish va boshqa masalalardagi qo'ng'iroqlarga tezkor javob berish bilan shug'ullanadi. Masalan: ingliz firmasining kolsentri hindiston korxonasi bo'lishi mumkin.

Kolsentrlarga iqtisoslashgan korxonalar boshqa korxonalarning nomidan ularning klientlari, xamkorlariga berilgan ko'rsatma (instruksiya) yordamida xizmat ko'rsatadi. Mahsulot haqida ma'lumot berish, iste'molchilarning taklif yoki shikoyatlarini qabul qilish va boshqa masalalardagi qo'ng'iroqlarga tezkor javob berish bilan shug'ullanadi. Masalan: ingliz firmasining kolsentri hindiston korxonasi bo'lishi mumkin.

O'zbekistondagi marketing agentliklari

Jahon marketing va menejment konsalting korxonalari bozorining o'sishi (2012-2014). Top 4 korxonaga 40% ulushga ega

Reklama agentligi - ommaviy axborot vositalari (kommunikatsiya kanallari) dan foydalangan holda mahsulotni targ'ib qilishga yordam beruvchi korxonalar.

Televideniya, radio, gazeta, jurnal, tashqi reklama, internet va bosh AKT dan foydalangan holda amalga oshiradi

Reja

- 1. Xalqaro infratuzilmaning tarkibiy qismi.**
- 2. Xalqaro integratsion tashkilotlar va ularning markazlari**
- 3. Xalqaro moliya tashkilotlarining faoliyati**

Xalqaro infratuzilmalar – mahalliy va xalqaro xojalik, institusional tizimlar elementlarining jamlanmasi bo'lib, xalqaro aloqa va faoliyatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Globalizatsiya va integratsiyaning kuchayib borishi xalqaro infratuzilmalarga bo'lgan talabni oshib borisha xizmat qilmoqda.

Xalqaro tashkilotlar - davlatlarning yoki hukumat qaramog'ida bo'lmagan milliy jamiyat (assotsiatsiya)larning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, fan texnika, madaniyat va sh.k. sohalarda umumiy maqsadlarga erishish uchun tuzilgan uyushmasi; davlatlar o'rtasidagi ko'p tomonlama hamkorlikning eng muhim shakllaridan biri.

Integratsiya – mamlakatlarning biror maqsad yo'lida hamkorlik qilishi, birlashishi hisoblanadi. Integration tashkilotlar iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, harbiy bo'lishi mumkin.

Masalan: HARBIY integratsion tashkilotga NATO tashkiloti misol bo'ladi. Shimoliy Atlantika Shartnomasi tashkiloti

Masalan: Ijtimoiy-siyosiy integratsion tashkilotga BMT tashkiloti misol bo'ladi. Uning bir qancha sohalarga iqtisoslashgan bo'lim tashkilotlari mavjud. 1945 yil tashkil topgan. Hozirda 193 ta davlat unga a'zo. BMTning doimiy ish o'rni (shtab kvartirasi) NyuYork shahrida joylashgan.

Mazkur faoliyat Birlashgan Millatlar Tashkiloti tizimini tashkil etuvchi 30 dan ortiq tashkilotning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari natijasi o'laroq amalga oshiriladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning tizimidagi tashkilotlar inson huquqlarini himoya qilish, atrof muhitni muhofaza etish, turli xavfli kasalliklarga qarshi kurashish, taraqqiyotni barqaror etishga yordamlashish va qashshoqlikka qarshi kurashish borasida kundan kun faolroq ish olib bormoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkilotida oltita bosh organ mavjud. Ulardan beshtasi — Bosh Assambleya, Xavfsizlik Kengashi, Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengash, Vasiylik Kengashi va Kotibiyat — Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nyu-Yorkdagi Markaziy qarorgohida, oltinchi organ — Xalqaro Sud esa Niderlandiyaning Gaaga shahrida faoliyat ko'rsatadi.

Jahon banki — Xalqaro moliya instituti hisoblanib, rivojlanayotgan mamlakatlarga sarmoyalar kiritish, kreditlar taqdim etish bilan shug'ullanadi. Jahon banki bilan birga boshqa 3 ta mustaqil maqomga ega xalqaro moliya institutlari ham mavjud. Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi, xalqaro taraqqiyot uyushmasi kiradi.

Osiyo taraqqiyot banki (OTB) 1966-yilda tashkil etilgan Osiyo va Tinch okeani davlatlarida texnik yordam va qarzlarni berish orqali iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishni maqsad qilib qo'ygan hududiy taraqqiyot banki hisoblanadi. Umumiy hisobda 66ta a'zo, 47tasi hududiy va 19tasi dunyoning boshqa hududlaridan, tomonidan egalik qilinuvchi, ko'ptomonlama rivojlanish moliyaviy institutidir.

Islom banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilma banki va boshqa iqtisoslashgna xalqaro moliya institutlari mavjud.

BANK ISLAM

European Bank
for Reconstruction and Development

Shuningdek, boshqa sohalarda ham xalqaro iqtisoslashgan tashkilotlar mavjud.

Ekologiya va atrof muhit bo'yicha: Green peace

GREENPEACE

Hayvonot dunyosini asrash: Yovvoyi dunyo fondi (WWF)

WWF

Sog'liqni saqlash: Qizil yarim oy, Qizil hoj, UNISEF

Madaniyat va ma'rifat: UNESCO

